

MILJØOVERVÅKNINGSPROGRAM -STATUS OG TILSTANDSOVERVÅKING AV AUTOMATISK FREDETE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER I UTVALGTE KOMMUNER

RAPPORT FRA REGISTRERINGER 2016

Fræna kommune

MOV-ARK-RAPPORT NR. 3

Forord

På oppdrag fra Riksantikvaren har Sweco Norge AS foretatt kontrollregistreringer av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i Fræna kommune. Registreringene gjennomføres som del av miljøovervåkningsprogrammet *Status og tilstandsovervåkning av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*. Miljøovervåkningsprogrammet gjelder arkeologiske kulturminner. Rapporten oppsummerer resultatene fra kontrollregistreringene i Fræna kommune, utført våren 2016. Rapporten er nummer tre i en rekke på 10.

Arbeidet er utført av cand. philol. arkeologi Mona Mortensen, cand. polit. Tord Bakke og master i arkeologi Ann Katrine Birkeland.

Vi takker for oppdraget!

Bergen, 28.02.2017

Tord Bakke/Mona Mortensen

Sammendrag

Sweco Norge har på oppdrag fra Riksantikvaren kontrollregistrert automatisk fredete arkeologiske kulturminner. Oppdraget innebærer å måle og beskrive tilstand og endringer for automatisk fredete arkeologiske kulturminner i et utvalg kommuner.

Vi skal kontrollere et representativt utvalg på minst 50 % av lokalitetene i kommunene. For Fræna utgjorde utvalget 145 lokaliteter. Registreringene ble utført i tidsrommet 11. til 13. mai 2016.

Overvåkingen skjer i regi av programmet «*Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*». Programmet bygger på det tidligere miljøovervåkningsprogrammet «*Fortidens minner i dagens landskap, Status for automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*» som ble gjennomført på oppdrag fra Riksantikvaren mellom 2000 og 2014.

Kontrollregistreringen i 2016 utgjør et skille sammenlignet med tidligere kontrollregistreringer siden det er lokaliteter og ikke enkeltminner som nå registreres. Nytt utvalg gjør at registreringen representerer et brudd med tidsseriene fra 2005 og 2010.

Skifte i fokus fra enkeltminner til lokaliteter har effekter på resultatene fra registreringen. Vi har kunnet vie representativitet og geografisk spredning mer oppmerksomhet. Analysene fanger dermed opp tendenser som gjelder for hele kommunen. Samtidig gir kontrollregistreringer av lokaliteter andre utslag i statistikken. Lokaliteter kan gjerne bestå av flere enkeltminner. Det skal dermed generelt noe større tiltak/endringer til for å bruke kategoriene «tap» og «skade» på store lokaliteter.

Lokaliteter med tidligere registrert skade er blitt registrert som *uendret* i årets kontrollregistrering, gitt at skaden ikke er forverret siden siste registrering. Videre har vi tilfeller der ett av flere enkeltminner på en lokalitet tidligere er registrert som tapt, mens vi registrerer lokaliteten som *skadet*. Skadet er også brukt av oss i de tilfellene der en tidligere skade er ytterligere forverret. Ved sammenlikning av resultatene som presenteres i denne rapporten med tidligere rapporter fra kommunen, er det derfor viktig å være bevisst på endringen i registreringsmåte.

Denne omgangen med kontrollregistreringer har i tillegg et mål om også å inkludere effekter av vern. Som ledd i dette, er planverket etter plan- og bygningsloven inkludert i undersøkelsene. Plan- og bygningsloven virker gjennom kommunenes planmessige arealdisponering. I planverket skal kommunen som planmyndighet avveie mellom vern og utbygging. Planformål er derfor en viktig faktor for å analysere bakgrunnsbildet for tilstandsendringer.

Av de 145 undersøkte lokalitetene, ble 32 lokaliteter, 22 %, registrert med en eller annen form for tap eller skade. Trusselbildet i Fræna er hovedsakelig knyttet til menneskelig aktivitet. *Bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging* dominerer med en tredjedel av alle tap/skader, fulgt av *jordbruk* med en knapp fjerdedel. Menneskelig aktivitet står for ni av ti tap/skader på automatisk fredete arkeologiske kulturminner i kommunen.

Kulturminnenes art synes å bety noe for trusselbildet. *Bosetnings- og aktivitetsområder* synes noe mer utsatt for tap/skade enn andre kulturminnearter. Trolig er det lokalisering snarere enn arten i seg selv som er avgjørende for økt tap/skade grad. Bosetnings- og aktivitetsområder ligger ofte tett på dagens bosetning og landbruksområder, samt den stripen langs kysten som har vært spesielt aktuell for veibygging.

Tap/skader forekommer hyppigst i tettbygde områder, fulgt av spredtbygde områder og landbruksområder. Videre er det en klar sammenheng mellom synlighet og skade. Ikke-synlige kulturminner er vesentlig mer utsatt for skade enn synlige.

Spesielt for Fræna er at halvparten av kulturminnene i utvalget ligger innen hensynssonen bevaring kulturminne/-miljø eller båndlegging etter lov om kulturminner. Hensynssonene kan synes å fungere ved at det er noe lavere tap/skade for kulturminner innen disse hensynssonene enn tilfellet er for kulturminner som ikke er omfattet av hensynssoner, eller som er omfattet av andre hensynssoner.

Alle bilder i rapporten er tatt av Sweco våren 2016.

Innhold

1	BAKGRUNN	6
2	OMRÅDET.....	7
3	METODE	8
3.1	TILSTANDSVURDERING	8
3.2	AUTOMATISK FREDETE ARKEOLOGISKE KULTURMINNER	8
3.3	ASKELOADDEN.....	8
3.4	STEDFESTING I FELT	8
3.5	REGISTRERING	8
3.6	ÅRSAKER TIL TAP OG SKADE	8
3.7	TRUSSELBILDER.....	8
3.8	EFFEKTER AV VERN	9
3.9	REGISTRERINGSKATEGORIER	9
3.10	VERNEKATEGORIER - A, B OG C	11
3.11	UTVALG AV KULTURMINNER VED REGISTRERINGEN I 2016	11
3.12	REGISTRERING I FELT	13
4	TIDLIGERE REGISTRERINGER I FRÆNA KOMMUNE.....	14
5	FUNN OG ANALYSER AV KONTROLLREGISTRERING 2016.....	15
5.1	TILSTANDENDRING.....	15
5.2	ÅRSAKER TIL TAP/SKADE	16
5.3	ALDER PÅ REGISTRERINGENE	17
5.4	SYNLIGHET.....	18
5.5	FORDELING AV ARTER KULTURMINNER.....	19
5.6	FORHOLDET MELLOM AREALKATEGORIER OG TAP/SKADE.....	21
5.7	GEOGRAFISK FORDELING AV TAP/SKADE	23
5.8	FORHOLDET MELLOM PLANSTATUS OG AUTOMATISK FREDETE KULTURMINNER	25
5.9	FORHOLD RUNDT VERNEKATEGORI.....	28
5.10	GJENNOMGANG AV KONTROLLERT TAP/SKADE ETTER DISPENSASJON	33
6	KONKLUSJON.....	34
6.1	TENDENSER I TRUSSELBILDET	34
6.2	EFFEKTER AV VERN	36
7	OVERSIKT OVER TAP.....	37
8	OVERSIKT OVER SKADE.....	38
9	TABELL OVER REGISTRERTE KULTURMINNELOKALITETER.....	45
10	KILDER	50
11	VEDLEGG	51

1 Bakgrunn

Sweco Norge har, på oppdrag fra Riksantikvaren, fått i oppgave å kontrollregistrere et representativt utvalg av automatisk fredete arkeologiske kulturminner. Registreringen er ledd i et nasjonalt miljøovervåkingsprogram med hensikt å fremskaffe data og kunnskap for å følge opp Nasjonalt mål 2.2, på kulturminnefeltet, jf. Stortingsmelding nr. 35 *Framtid med fotfeste* (2012-2013), der det heter at «*Et prioritert utvalg av automatisk fredete og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.*»

Overvåkingen av de automatisk fredete arkeologiske kulturminnene skal gi Riksantikvaren grunnlag for å rapportere og styre i henhold til de nasjonale målene for kulturminneforvaltningen. Oppdraget innebærer å måle og beskrive tilstand og endringer for automatisk fredete arkeologiske kulturminner i et representativt utvalg kommuner. Gjennom analyser skal det blant annet identifiseres:

- Årsaker til tap og skade
- Trusselbilder
- Virkningen av ulike former for vern

Overvåkingen skjer i regi av programmet «*Status og tilstandsovervåking av automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*». Programmet bygger på det tidligere miljøovervåkingsprogrammet «*Fortidens minner i dagens landskap, Status for automatisk fredete kulturminner i utvalgte kommuner*» som ble gjennomført på oppdrag fra Riksantikvaren mellom 2000 og 2014. Målet med dette tidligere overvåkingsprogrammet var å få oversikt over utvikling av tap og skade blant arkeologiske kulturminner ved feltkontroll i 16 utvalgte kommuner.

Det nye programmet startet opp høsten 2015 og skal pågå fram til våren 2020. Utvalget av kommuner skal sikre kontinuitet med overvåkingsprogrammet som er avsluttet. I inneværende overvåkingsprogram skal tilstandskontrollen foregå i til sammen 9 av de 16 kommunene hvor slike kartlegginger har vært gjort tidligere. I tillegg skal det kontrolleres automatisk fredete arkeologiske kulturminner i én kommune hvor det nylig er gjennomført kontrollregistreringer av Buskerud fylkeskommune. I samråd med Riksantikvaren har Sweco valgt Modum kommune. For dette formålet.

Følgende ti kommuner skal kontrollregistreres:

Tabell 1-1 Oversikt over kommuner som skal kontrollregistreres og i hvilket år.

Kommune	År
Tromsø	2015
Trondheim	2015
Kautokeino	2016
Fræna	2016
Sandnes	2017
Skjåk	2017
Bømlo	2018
Sortland	2018
Sarpsborg	2019
Modum	2019

Det nye overvåkingsprogrammet sikrer kontinuitet med det avsluttede overvåkingsprogrammet, men skiller seg fra dette på flere områder. I programmet skal *lokalteter* registreres i motsetning til tidligere, da enkeltminner ble registrert. Det er dessuten lagt opp til geografisk og kulturminneartsmessig spredning for å sikre representativitet. Videre er det sett på lokalitetens vernekategori. Både lokaliteter det er gitt dispensasjon fra fredning for (A-kategori), lokaliteter med særlig vern eller tilrettelegging (B-kategori) og lokaliteter med normalt vern etter Lov om kulturminner (C-kategori) er representert i utvalget.

Alle grunnlagsdata hentes fra Riksantikvarens nasjonale database Askeladden.

Figur 1-1 Gravfelt med bautastein på Gule, ID: 7381.

2 Området

Fræna kommune ligger på Romsdalshalvøya, nord for Molde i Møre og Romsdal. I utvalget av kommuner for kontrollregistreringene representerer kommunen Midt-Norge.

I nasjonalt referansesystem for landskap er kommunen delt mellom landskapsregion 24, *Kystbygdene på Nordmøre og i Trøndelag*, og 25, *Fjordbygdene på Møre og Trøndelag*. Hovedvekten av arealet kategorisert som *Kystbygdene på Nordmøre og i Trøndelag* og er plassert i underregion 24.1 *Hustadvika* (jf. Puschmann 2005).

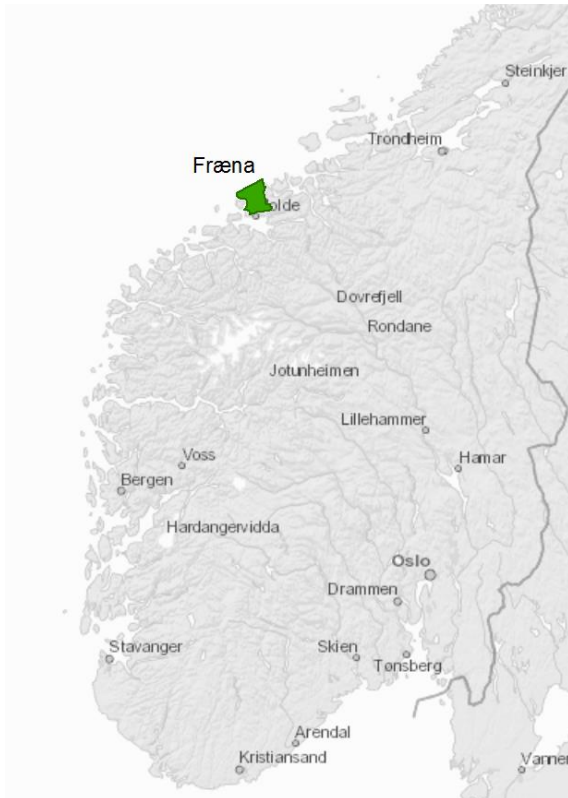
Landskapet i Fræna karakteriseres av sin nærhet til Atlanterhavet, Frænfjorden som skjærer inn i kommunen og fjellene i de indre delene som går opp i 1000 meters høyde. Mot nordvest grenser kommunen mot Hustadvika, en av de mest værutsatte strekningene på vestlandskysten.

De ytre delene av kommunen er preget av flate arealer i form av jordbruksarealer og utmark/myr. Innover i kommunen blir terrenget mer kupert med skog og fjellområder. Hovedtyngden av bebyggelse og sentral infrastruktur følger i all vesentlighet kystlinjen.

Fræna kommune er Møre og Romsdals største landbrukskommune med stor kjøtt- og melkeproduksjon. Kommunen er på totalt 370 km² og det er registrert 53 km² jordbruksareal i drift i 2013 (Kilde: SSB).

Befolkning i Fræna var på 9750 per 3. kvartal 2016. Kommunen har hatt moderat vekst de siste ti årene og fremskrevet folketall for 2030 er på 10 596 innbyggere (Kilde: SSB 2016).

Bebyggelsen ekspanderer stadig og både dyrka mark og utmarksarealer reduseres årlig. Bebygget areal har økt med omtrent 12 % i tidsrommet fra 2011 til 2015.

Figur 2-1 Kartutsnitt som viser lokalisering av Fræna

Figur 2-2 Bosetningsaktivitetsområde ved Hustad, status intakt. ID: 137222.

3 Metode

3.1 Tilstandsvurdering

Kontrollregistreringene er gjennomført etter Norsk Standard, NS 9450:2012, *Automatisk fredete, arkeologiske kulturminner og skipsfunn - Krav til registrering av tilstand*.

Målet med etableringen av en standard er å gi kulturminnemyndighetene en standardisert oversikt over omfanget og årsaker til tap og skade.

Tilstands- og årsaks-kategoriene er av overordnet karakter slik at kulturminneforvaltningen kan etterkomme sin rapporteringsplikt til de nasjonale resultatmålene. Registreringskriteriene brukes også til å oppdatere informasjon om tilstand i Riksantikvarens database, Askeladden.

Elektronisk registrerings skjema er brukt som verktøy i felten. Foto av registreringsobjektene og stedfesting er integrert i registreringsverktøyet.

3.2 Automatisk fredete arkeologiske kulturminner

Alle kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537), inkludert en sikringssone på minimum 5 meter, er automatisk fredet i henhold til Lov om kulturminner. Fredningen medfører forbud mot alle typer inngrep (§3-4, 6). I begrepet automatisk fredete arkeologiske kulturminner er også samiske kulturminner. Det må søkes om dispensasjon fra fredningen før igangsetting av enhver type inngrep i disse lokalitetene (§8).

3.3 Askeladden

Askeladden er Riksantikvarens offisielle database over fredete kulturminner og kulturmiljø i Norge. Databasen inneholder data om kulturminner og kulturmiljøer som er fredet etter kulturminneloven, vernet etter plan- og bygningsloven, eller kulturminnefaglig vurdert som verneverdige. Et viktig formål med Askeladden er å ha oppdatert informasjon om tilstand for fredete kulturminner. Data fra Askeladden brukes aktivt i planlegging og i gjennomføring av overvåkingsprogrammet og Riksantikvaren legger

inn resultatene fra registreringene slik at databasen er oppdatert når kontrollregistreringen er avsluttet.

3.4 Stedfesting i felt

Kun kulturminnelokaliteter med registrert geometri er inkludert i utvalget for kontrollregistrering. Kontrollregistreringene er utført med enkel GPS-navigering. Registreringene har ikke hatt som formål å kontrollere lokalitetenes stedfesting og geometri. Der det er avdekket tydelige avvik mellom registrerte koordinater og faktisk beliggenhet, blir avvikene rapportert til Riksantikvaren.

3.5 Registrering

Registreringsskjemaet er utarbeidet slik at registreringskategoriene for tilstand, eventuell årsak til endring og arealbruk velges fra de forhåndsdefinerte standardkategoriene. Skjemaet krever at alle felt er utfyllt, stedfesting er utført og minst ett foto er tatt.

3.6 Årsaker til tap og skade

Gjennom kontrollregistreringene skal vi se på årsaker til tap og skade. Primært gjøres dette ved å registrere lokalitetenes tilstand og årsak til eventuell tilstandsændring. I tillegg registreres en del ytterligere informasjon om lokaliteten og landskapet den befinner seg i som analysevariabler. Metodikk er beskrevet mer inngående nedenfor.

3.7 Trusselbilder

Årsaker til tap og skade er aggregert og analysert, og benyttet til å peke på generelle tendenser:

- Hvilke lokaliteter er mest utsatt for tap og skade
- Hvilke årsaker til tap og skade er fremtredende
- Er det er noen fellestrekk ved disse lokalitetene

Figur 3-1 Registrering i felt, mai 2017.

3.8 Effekter av vern

Årsaker til tap og skade, samt trusselbilder har vært i fokus ved tidligere kontrollregistreringer. Nytt i dette overvåkingsprogrammet er at vi òg skal se på virkning av ulike former for vern. Det er primært vern gjennom virkemidlene i plan- og bygningsloven som er behandlet. I tillegg er skjøtsel og skilting registrert som mulige tiltak som kan styrke vernet.

Når det gjelder plan- og bygningsloven er det hovedsakelig bruk av hensynssoner, eller tilsvarende bestemmelsesområder som utgjør virkemidlene for vern. Hensynssonene erstatter bruk av *spesialområde bevaring* fra tidligere planlov (pbl 85). I vår registrering har vi ikke skilt mellom bruk av *spesialområde bevaring* og hensynssone kulturmiljø/-minne.

Hensynssonene som benyttes er enten hensynssone bevaring kulturmiljø/-minne, eller hensynssone båndlegging etter lov om kulturminner. Hensynssonene brukes på kommune- og reguleringsplan nivå. Generelt er det mer vanlig å benytte hensynssone bevaring kulturmiljø på kommuneplannivå, og båndleggingssone på reguleringsnivå.

I Fræna kommune er det gjort hyppig bruk av båndlegging etter lov om kulturminner også på kommuneplannivå. Båndleggingssonen er som oftest lagt i grensen for selve lokaliteten. Hensynssone bevaring kulturmiljø/-minne er i mindre grad benyttet i kommuneplanen.

3.9 Registreringskategorier

3.9.1 Tilstand

Tilstand på lokalitetene er i standarden registrert etter 11 kategorier (jf. kap. 11). I Fræna kommune har følgende åtte kategorier vært relevant:

- Uendret
- Intakt
- Tapt, ulovlig fjernet
- Tapt, dispensasjon
- Skadet
- Skjemmet
- Ikke gjenfunnet
- Forbedret

Gjennom første feltsesong så vi at de to kategoriene «intakt» og «uendret» kunne være praktisk vanskelig å skille basert på forklaringen i standarden. *Intakt* forklares i standarden med at «*kulturminnet er tilsynelatende urørt*». *Uendret* er forklart som at «*kulturminnet har ingen endring i tilstand siden siste registrering*». I forståelse med Riksantikvaren er det bestemt at «intakt» benyttes der kulturminne ikke er skadet, og det er første gang tilstand blir kontrollregistrert. Kategorien «uendret» benyttes på lokaliteter der tilstanden er vurdert som tilsynelatende uendret siden forrige kontrollregistrering.

Kategorien «Ikke gjenfunnet» har som regel sammenheng med gjengroing. Der vi har vurdert det dithen at gjengroing kan representere fare for tap, eller der gjengroing har gjort at det ikke har vært mulig å finne igjen en lokalitet som burde vært synlig, har vi benyttet kategorien «ikke gjenfunnet». Der det er overveiende sannsynlig at lokaliteten ligger uberørt under vegetasjon, er lokalitetene vurdert til «uendret/intakt». Lokalitetens art er derfor delvis avgjørende for om gjengroing er vurdert som skade og kategorien «ikke gjenfunnet» er brukt. Eksempelvis vil en lokalitet med art «funnsted», som per definisjon ikke er synlig, registreres som «uendret/intakt» selv om området er gjengrodd. Årsaken er fordi gjenfinning her er knyttet til stedet fremfor selve kulturminnet. Dyrkingsspor kan på den annen side være svært sårbare for gjengroing, noe som tilsier at kategorien «ikke gjenfunnet» bør vurderes brukt.

Lokaliteter som ved siste registrering ble registrert med skade, og som ved kontrollregistreringen i 2015 hadde samme skade, er registrert som «uendret».

I Fræna er også kategorien «forbedret» brukt om to lokaliteter. Dette er lokaliteter der det er gjort tydelige, nylige tiltak knyttet til lokaliteten, så som fjerning av vegetasjon, eller liknende.

3.9.2 Årsak

Årsak til forandring av tilstand er i standarden registrert etter 15 kategorier (jf. kap 11). I Fræna har følgende ni kategorier vært relevant:

- Jordbruk
- Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging
- Byggeaktiviteter
- Fritidsaktiviteter
- Naturprosesser
- Sammensatt skadeårsak
- Skjøtsel
- Tilrettelegging
- Ukjent

I kategorien «Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging» ligger utbygging av større infrastrukturanlegg. «Byggeaktiviteter» forstås som mindre omfattende byggetiltak som bolig, fritidsbebyggelse eller landbruksbygninger. I tabellene videre i rapporten er «Bygg- og anlegg, industri og veiutbygging» forkortet til «Bygg- og anleggsvirksomhet».

3.9.3 Arealkategori

Arealtypologi for lokalitetene er i standarden registrert etter 5 kategorier. I Fræna kommune har følgende fire kategorier vært relevant:

- Utmark/friluftsområder
- Skog/utmark
- Spredtbygd/dyrket mark
- Tettbygd/utbyggingsområder

Arealkategoriene er nærmere detaljert ved 21 arealbrukskategorier, hvorav følgende 13 er benyttet i registreringen av Fræna:

- Beitemark
- Boligområde
- Brakkland
- Dyrket mark, åker (innmark)
- Gjengroingsområde
- Myr
- Hytteområde
- Grøntområde, offentlig areal
- Randvegetasjon
- Skog
- Strandsone, elvebredd (innenfor 100 meter)
- Tun, hage
- Vei, jernbane

3.9.4 Planlagt arealbruk

I våre analyser er kommunenes planmessige arealdisponering et sentralt grunnlagsmateriale. Planlagt arealbruk sier noe om hvilken bruk som er påregnelig og ønsket for området. I planene skal det avveies mellom vern og utbygging. Ulike arealformål åpner for ulike aktiviteter og tiltak i området. Planformål er derfor en viktig faktor for å analysere bakgrunnsbildet for tilstandsendringer og for å vurdere effekter av vern samt mulige trusselbilder.

Vi har dermed supplert kategoriene fra standarden med data for lokalitetenes planstatus. Vi har registrert om det foreligger kommunedelplan, område-regulering eller detaljregulering for lokalitetene. Vi har sett på hvilket arealformål det er lagt på området i kommuneplanen og eventuelle reguleringsplaner. I tillegg har vi registrert om det er benyttet hensynssoner og spesifikke vernebestemmelser. Registreringene er gjort på bakgrunn av tilgjengelig digitalt planarkiv fra kommunen.

Vi har basert oss på kommuneplan for Fræna 2015 - 2027. Planen er relativt fersk og det er dermed et spørsmål i hvor stor grad den har preget arealdisponeringen i kommunen. Dette er et forhold som vi i liten grad har problematisert. Mellom inneværende og forrige kommuneplan fikk vi ny plan- og bygningslov. Den nye loven introduserte mellom annet hensynssoner som et nytt virkemiddel i arealforvaltningen. På tross av endringer i loven er det likevel slik at inneværende kommuneplanen for størsteparten av arealene representerer en videreføring av kommuneplanen fra 2007.

Som del av programmet «Kystens kulturminner og kulturmiljøer i en integrert kystsonesforvaltning», ble erfaringer med planlegging og forvaltning av kystens kulturminner og kulturmiljøer etter plan- og bygningsloven belyst og eksemplifisert med bl.a. Fræna kommune. I rapporten «Kystens kulturminner og kulturmiljøer i Fræna» (NIBR 2009), blir Fræna kommune fremstilt som mindre «planstyrt». Rapporten konkluderer med at «Kommuneplanen i Fræna har ifølge informanter ikke hatt en sterk posisjon i styringen av arealbruken, spesielt ikke i periferere strøk av kommunen. Dette gjelder både for etablering av nye prosjekter, og i forhold til å ta vare på kulturmiljøer og kulturminner.» Rapporten er skrevet samtidig med rullering av forrige kommuneplan og kom-

munen ga da uttrykk for et klart mål om at kommuneplanen skulle bli et aktivt verktøy i avklaring av arealbruk.

Både konklusjonene i rapporten og en utstrakt bruk av hensynssoner i kommuneplanen tyder på at kommunen har inntatt en mer aktiv og planstyrt tilnærming til vern av kulturminnene gjennom de siste to rullinger av kommuneplanen.

I alle de sentrale områdene for bosetning i kommunen er arealbruken også styrt i mer detalj gjennom reguleringsplaner.

Kommunedelplaner med direkte implikasjon for arealforvaltningen er ikke vedtatt i kommunen, men det er startet arbeid med kommunedelplan for kulturminner 2018 – 2030, hvorav planprogrammet ble vedtatt høsten 2016.

3.10 Vernekategorier - A, B og C

Deler av oppdraget bak denne rapporten er å se på følgende kategorier av automatisk fredete arkeologiske kulturminner:

A) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som det er gitt dispensasjon for, enten som enkeltsak (§ 8 1. ledd) eller gjennom plan (§ 8 4. ledd). Dispensasjon betyr ikke nødvendigvis at kulturminnet går tapt, det kan også gjelde delvis ødeleggelse/nedbygging eller andre vilkår. I vårt utvalg vil denne kategorien omfatte fortsatt automatisk fredete arkeologiske lokaliteter der

- Det ikke er endret status i Askeladden etter utgravning/dispensasjon
- Det er gitt dispensasjon for deler av lokaliteten
- Det er gitt dispensasjon, men ikke utført utgravning enda
- Det er gitt dispensasjon for utilbørlig skjemming, men selve lokaliteten er ikke skadet

B) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern gjennom regulering til spesialområde bevaring, hensynssone D bevaring

kulturmiljø/-minne, områdefredninger etter kml § 19 eller gjennom skilting og skjøtsel og lignende.

C) Automatisk fredete arkeologiske kulturminner som ikke er gitt et særskilt vern ut over den automatiske fredningen.

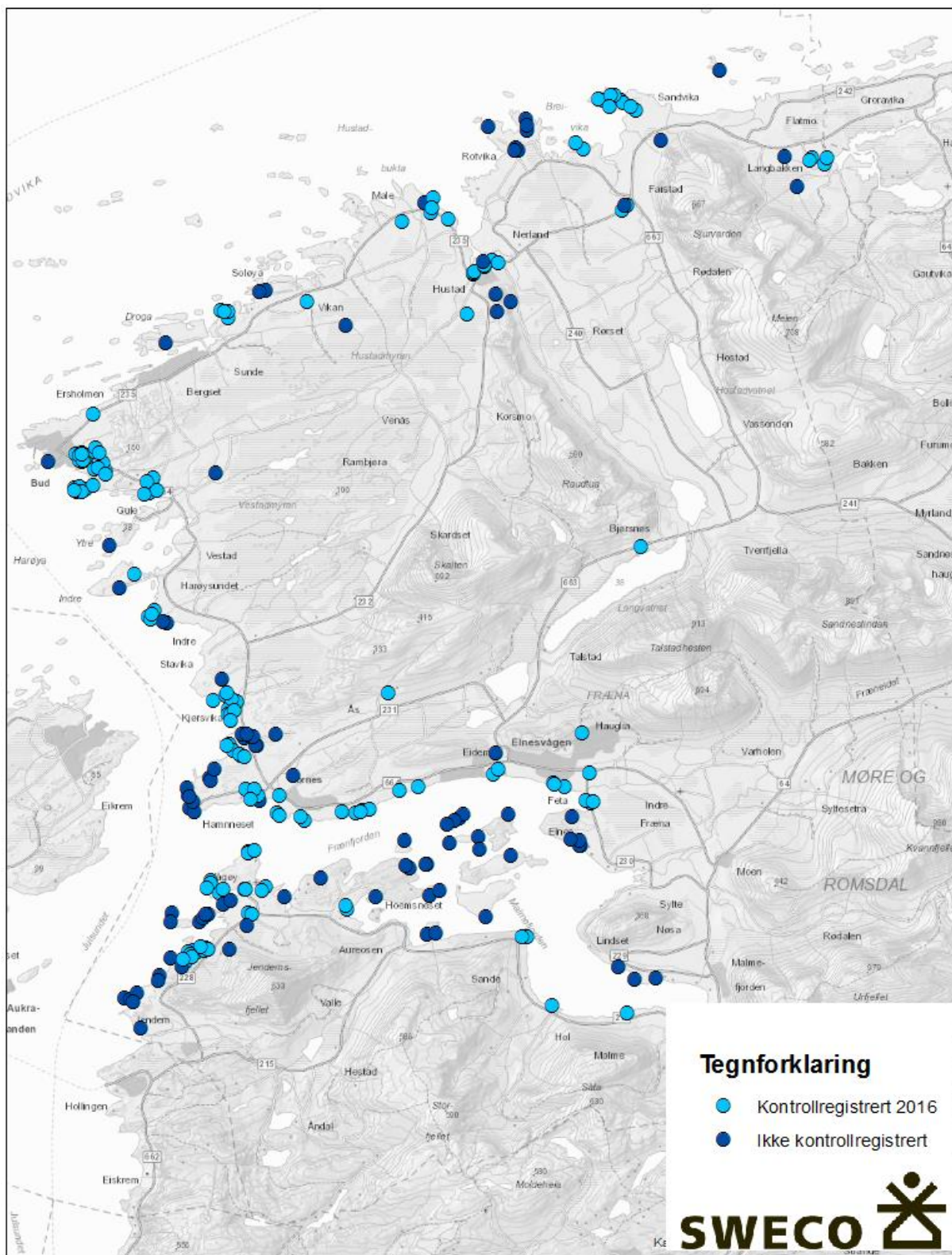
Med delvis unntak av kategori A, er bestemmelse av kategori noe som gjøres som del av kontrollregistreringen. Utvalget av kulturminner i kategori A er basert på innhentet informasjon fra Riksantikvaren om dispensasjonssaker og registrering av planstatus for lokaliteten. Vårt utvalg av A-kategorier vil derfor være underrepresentert i forhold til det totale antall lokaliteter det er gitt dispensasjon for i en kommune. Utvalget innen denne kategorien er dermed heller ikke representativ på samme måte som utvalgene innen kategori B og C, men er tatt med for å følge opp og dokumentere forløpet og historikken til lokaliteter det gis dispensasjon til. Kategori B registreres ved gjennomgang av planstatus med hensynssoner og bestemmelsesområder, eller registrering i felt av tilrettelegging rundt kulturminnet. De resterende kulturminnene er plassert i kategori C.

Informasjon om lokaliteter med automatisk fredete arkeologiske kulturminner med dispensasjon fra fredning (A-kategori) er innhentet fra Riksantikvaren. Informasjon om lokaliteter som gitt et bevisst vern (B-kategori) er hentet fra fylkeskommunale, regionale og lokale planer. De øvrige kontrollregistrerte lokalitetene er hentet ut fra data i Askeladden (C-kategori).

I Fræna fordeler lokalitetene seg med nesten halvparten i B-kategorien, og en 45 % i C-kategorien. Kun et fåtall, 6 %, er i kategori A.

3.11 Utvalg av kulturminner ved registreringen i 2016

Vi skal kontrollere et representativt utvalg på minst 50 % av de automatisk fredete arkeologiske kulturminnelokalitetene i kommunen. Det er bare automatisk fredete arkeologiske lokaliteter som er registret med geometri som danner grunnlaget for utvalget. Antallet lokaliteter er basert på beregning fra Riksantikvaren. For Fræna utgjorde dette 270 lokaliteter. Utvalget vårt er på 145 lokaliteter.

Figur 3-2 Kartet viser geografisk spredning av det totale antallet (mørkeblå prikker) og de utvalgte automatisk fredete kulturminnene (lyseblå prikker) i Fræna kommune, basert på Askeladden.

3.11.1 Arter kulturminne

Utvalgte lokaliteter skal representere de fleste arter av kulturminner i kommunen. Vi har tilstrebet en jevnest mulig fordeling av arter kulturminner, men justert for statistisk representativitet for ikke å få store skjevutslag. Noen av artene kulturminner er sterkt overrepresentert innen kommunen og vi har derfor redusert utvalget av noen av de hyppigst forekommende artene. I utvalget har vi også gjort en geografisk utvelgelse for å oppnå best mulig spredning av kulturminneartene i kommunen.

I Fræna er artene «gravminne», «bosetning-aktivitetsområde» og «gravfelt» svært hyppig forekommende. Utvalget har fremdeles en overvekt av disse artene, men ved å redusere «gravfelt» og «gravminner» noe mer enn 50 %, ble det rom for å ta med flere lokaliteter fra de øvrige artene. Arten «bosetning-aktivitetsområde» ble i mindre grad redusert da dette viste seg å være en art som lå tett på bebyggelse og infrastruktur, og som derfor ble vurdert som særlig relevant å få en god dekning av.

Tabell 3-1 Oversikt over antall lokaliteter fordelt på kulturminneart.

Kulturminnearter	Alle	Utvalg
Annen arkeologisk lokalitet	2	2
Annen marin lokalitet	1	1
Bautasteinslokalitet	1	1
Bergkunst	1	1
Bosetning-aktivitetsområde	83	54
Båtstø-anlegg	1	1
Dyrkingsspor	3	3
Funnsted	2	2
Gjerde/innhegning	1	0
Gravfelt	61	28
Gravminne	91	40
Kokegroplokalitet	1	1
Rydningsrøyslokalitet	1	1
Røysfelt	21	10
Totalsum	270	145

3.11.2 Geografisk fordeling

Vi har ved utvalget lagt vekt på å dekke alle lokalitetsområdetyper i kommunen, med en tilstrebet

jevn fordeling mellom kystområder, jordbruksområder, utmarks-/skogsområder samt sentrale/tettstedsnære deler. I forbindelse med at formålet er å vurdere effekter av vern og trusselbilder, et det inkludert en større andel kulturminner som ligger i tilknytning til områder med bosetning og annen permanent aktivitet. Kartet i Figur 3-2 viser total populasjon og vårt utvalg.

3.11.3 Synlige kontra ikke-synlige kulturminner

I tråd med intensjonene i overvåkingsprogrammet har vi ved utvelgelse av et representativt utvalg kulturminner, også tilstrebet en jevnest mulig fordeling av synlige og ikke-synlige kulturminner. Synlighet er en egen kategori i Askeladden, men representerer synlighet på en annen måte enn det som er tjenlig for vurdering av årsaker til skade. Basert på hvilke arter kulturminner som er representert i kommunen, har vi derfor foretatt en skjønnsmessig kategorisering av synlige og ikke-synlige kulturminner. Erfaringen etter å ha registrert de to første kommunene viser at synlighet er utfordrende å bestemme ved utvelgelsen. Vi har likevel valgt å fastholde variabelen, samt registrere synlighet i registreringskjemaet. Ved registrering av «synlig» / «ikke-synlig», har vi tolket «synlig» som *mulig å skille i terrenget uten veldig spesialisert kunnskap*. Grunnen til dette er at dersom synlighet skal være en forklaringsfaktor knyttet til tap og skade, er det mest relevant dersom lokaliteten er mulig å «se» for en legperson. Av utvalget ble rett over halvparten av lokalitetene kategorisert som synlige ved registrering.

3.12 Registrering i felt

Registreringene ble varslet i lokalpresse og utført i tidsrommet 11. til 13. mai 2016. Registreringsperioden ble lagt til en tid på året da det var relativt lav bakkevegetasjon og lite løv på trær. Dette var et gunstig tidspunkt og har resultert i at feilkilder knyttet til gjenfinningsgrad er redusert. Det ble brukt til sammen omtrent seks dagsverk på feltarbeidet.

4 Tidligere registreringer i Fræna kommune

De første systematiske registreringene av automatisk fredete arkeologiske kulturminner i Fræna kommune ble gjort i 1975-76. Registreringene ble utført for det Økonomiske kartverket (ØK). Økonomiske kart lages i store målestokker, som regel i målestokk 1:5 000 og er et viktig kartgrunnlag i all arealplanlegging. Automatisk fredete arkeologiske kulturminner er i dette kartverket avmerket med *rune-r*, med en stiplet omkrets som viser utbredelsen av lokaliteten.

Ved den første ØK-registreringen i 1975-76 ble det registrert 659 enkeltminner, hovedsakelig gravminner. Etter at overvåkingsprogrammet *Fortidens minner i dagens landskap* ble lagt under Riksantikvaren i 2000, er arkeologiske kulturminner i Fræna kontrollregistrert i 2000, 2006 og 2011.

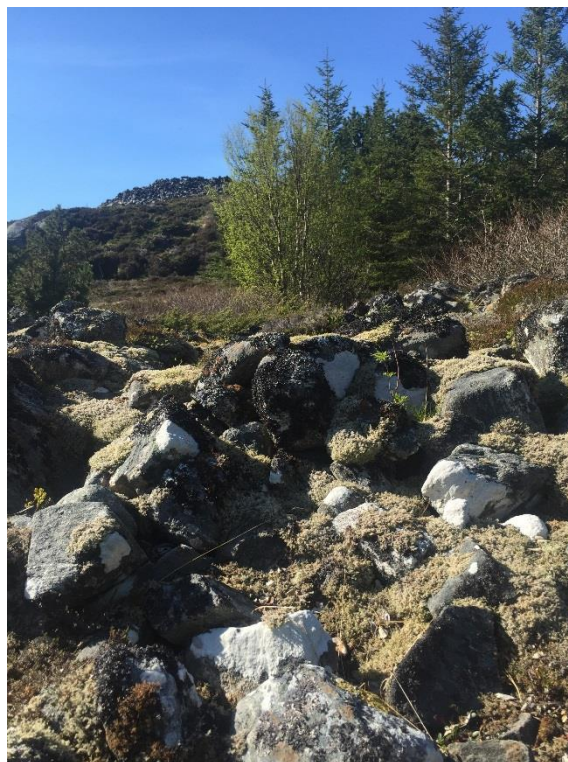
I 2000 ble 445 enkeltminner kontrollregistrert, alle var tidligere ØK-registrert. 416 av de samme enkeltminnene ble videre kontrollregistrert i 2006 og 2011.

Antall kontrollregistrerte enkeltminner i 2006 og 2011 avviker noe fra antallet i 2000. Dette skyldes delvis tap av kulturminner i perioden, og delvis at det i 2000 ble avdekket flere feilregistreringer.

Av utvalget på 145 lokaliteter i 2016, har 63 vært kontrollregistrert tidligere gjennom programmet «Fortidens minner i dagens landskap». Disse 63 lokalitetene representerer dermed kontinuiteten med de foregående runder med kontrollregistreringer og har vært kontrollert jevnlig siden 1975-76. Ytterligere fem lokaliteter er kontrollregistrert tidligere i forbindelse med utbyggingsplaner eller liknende.

Figur 4-1 ØK-kart med rune-R avmerket.

Figur 4-2 Gravfelt med to røyser på Geitneset. Tilstand: intakt. ID: 60280.

Figur 4-3 Tilgrodd nausttuft ved Kjørsvik. Tilstand: intakt. ID: 159971.

5 Funn og analyser av kontrollregistrering 2016

Når vi presenterer funnene fra kontrollregistreringen er analysene delt inn i tematiske underkapitler. Vi legger opp til først å presentere resultatet med hensyn til tilstandsending og årsaker til eventuell tap/skade. Deretter ser vi på sammenhenger med øvrige variabler som arealbruk, synlighet, art, planformål, etc. Hovedkonklusjonene hva gjelder trusselbilder og effekter av vernetiltak blir trukket opp i det påfølgende konkluderende kapitlet.

Kontrollregistreringen i 2016 utgjør et skille sammenlignet med tidligere registreringer for Fræna kommune. I følge det nye overvåkingsprogrammet er det lokaliteter og ikke enkeltminner som skal kontrollregistreres.

Fordelen med å skifte fokus til lokaliteter er at vi har kunnet vie representativitet og geografisk spredning mer oppmerksomhet. Analysene vil dermed kunne fange opp tendenser som gjelder for hele kommunen, ikke bare et begrenset område.

Skifte i fokus fra enkeltminner til lokaliteter har noen effekter på resultatene fra registreringen. Kontrollregistreringer av lokaliteter gir andre utslag i statistikken. I lokaliteter med flere enkeltminner, og aktivitet som har ført til eksempelvis nedbygging og tap av ett enkeltminne, har vi valgt å kategorisere tilstanden som «skadet» i og med at lokaliteten som helhet ikke er tapt. Generelt er det noe større tiltak/endinger som skal til for å bruke kategoriene «tap» og «skade» på store lokaliteter, enn på mindre lokaliteter med ett eller få enkeltminner.

Riksantikvaren har vurdert eksisterende tilstandsgrad for lokalitetene basert på registrert tilstand på enkeltminnene ved tidligere kontrollregistreringer. Vi har forholdt oss til disse vurderingene når vi har vurdert eventuell endring i tilstand.

Der lokalitetene tidligere har vært klassifisert som ikke gjenfunnet, har vi vurdert tilstand som uendret dersom ikke lokalitetene er bevisst ryddet eller forbedret.

Dersom en lokalitet med tidligere registrert skade tydelig er forverret, har vi benyttet «skade» som nåværende tilstand.

5.1 Tilstandsending

Å registrere tilstandsending er hovedformålet med kontrollregistreringene og det er også det som danner grunnlag for alle de påfølgende analysene. Av de 145 undersøkte lokalitetene, ble 57 stykker, ca. en tredjedel registrert som uendret - altså med samme status som forrige kontrollregistrering. 54, stykker ble registrert som intakt - altså uten skade og ikke kontrollregistrert tidligere. Til sammen 32 lokaliteter, noe som utgjør 22 % av utvalget, ble registrert med en eller annen form for tap/skade, fordelt som i Tabell 5-1.

To lokaliteter er registrert som forbedret. Felles for dem er at de er ivaretatt gjennom skjøtsel i form av fjerning av vegetasjon. Mindre beitepress i kommunen øker faren for gjengroing, noe som ble trukket frem som en vesentlig del av trusselbildet i kontrollregistreringene i 2011 (Sollund 2011). Skjøtsel i form av vegetasjonsfjerning gjør kulturminnet mer synlig og mindre utsatt for mulig vegetasjonspåvirkning i form av rotsprengning og rotvelt. Der lokaliteten er forbedret gjennom skjøtsel, havner den per definisjon i vernekategori B: *lokaliteter som er gitt ekstra vern utover fredningen.*

Tabell 5-1 Tilstandsending i antall og i prosent.

Tilstandsending	Antall	Prosent
Skadet	19	13 %
Skjemmet	7	5 %
Ikke gjenfunnet	2	1 %
Uendret	57	39 %
Intakt	54	37 %
Forbedret	2	1 %
Tapt – ulovlig fjernet	3	2 %
Tapt - dispensasjon	1	1 %
Totalsum	145	100 %

* På grunn av lesbarhet er prosenttallet i tabellene som oftest vist uten desimaler. Avrundingen gjør at delsummene i enkelte tilfeller kan avvike fra 100 prosent.

I de videre analysene ser vi at det totale antallet for de ulike tap og skade kategoriene ofte er for lavt til å gjøre statistiske analyser. I flere tilfeller ser vi det derfor som tjenlig å slå sammen alle kategoriene for tap og skade for analytiske formål. Når vi refererer til den generelle kategorien «tap/skade», menes det alle lokaliteter som er tapt, skadet, skjemmet eller ikke gjenfunnet. Der vi ønsker å trekke spesielt frem

enkelte tap/skade kategorier, er de referert til ved full kategoritittel: «skadet», «skjemmet», «ikke gjenfunnet», «tapt-ulovlig fjernet» eller «tapt – dispensasjon».

Vi har også i de fleste tilfeller slått sammen kategoriene «intakt» og «uendret» da begge refererer til lokaliteter som er uskadet siden forrige registrering. Siden siktemålet med de fleste analysene er å avdekke sammenhenger knyttet til tap/skade, er også kategorien «forbedret» er i de fleste tilfeller slått sammen med «intakt» og «uendret».

5.2 Årsaker til tap/skade

Om vi ser på årsakene til tap/skade, fordeler de seg som i Tabell 5-2. *Bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging* står for om lag en tredjedel av all tap/skade, fulgt av *jordbruk* med 22 %. Deretter kommer *byggeaktiviteter, sammensatte skadeårsaker* og *naturprosesser* hver med 9 % av tap/skade. De siste 15 % fordeler seg på fire mindre kategorier.

Tabell 5-2 Årsak til tap/skade i antall og i prosent.

Årsak til tap/skade	Antall	Prosent
Bygg- og anleggsvirksomhet	10	31 %
Byggeaktiviteter	4	13 %
Fritidsaktiviteter	1	3 %
Jordbruk	7	22 %
Naturprosesser	3	9 %
Sammensatt skadeårsak	3	9 %
Tilrettelegging	1	3 %
Ukjent	1	3 %
Gjengroing	2	6 %
Totalsum	32	100 %

Når det gjelder naturprosesser som årsak til tap/skade, dreier dette seg i to tilfeller om rotvelt, samt ett tilfelle av tilgroing. Her er det en tett grensegang mellom «gjengroing» og «naturprosesser» som skadeårsak. Vi har valgt å bruke «gjengroing» om kulturminner som har lagt på innmark/beiteland som gror til, og «naturprosesser» der vegetasjonsendring i skog og utmark er årsak til skade.

Når vi ser på årsaker til tap/skade innen de ulike tap/skade kategoriene, blir bildet noe mer nyansert. Skader er fortsatt tydelig dominert av *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging*, fulgt av *jordbruk*. Alt tap er derimot direkte knyttet til *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging, byggeaktiviteter* og *ukjent tapsårsak*. *Ukjent* er brukt som tapsårsak knyttet til en fjernet bautastein på et tun. Det er vanskelig å si noe om hva som var den direkte årsaken, men det er uansett tett knyttet til vedlikehold av bygninger og tunet.

Når det gjelder det kontrollerte tapet, tap som skjer etter dispensasjon fra vernet, er dette knyttet til *byggeaktiviteter*. Med bare ett tilfelle, er det lite grunnlag å trekke slutninger fra dette, men funnet er konsistent med funn i andre kommuner, der det kontrollerte tapet i all vesentlighet er knyttet til prosesser som styres av plan- og bygningsloven.

Når det gjelder lokaliteter utsatt for skjemming er *jordbruk* den dominerende skadeårsak fulgt av naturprosesser. *Ikke gjenfunnet* er utelukkende brukt der gjengroing er årsak til skaden, så her vil det være et én-til-én forhold mellom tilstand og årsak.

Sammensatt skadeårsak er en kategori der det er flere medvirkende årsaker til tap/skade. For registreringene på Fræna har jordbruksvirksomhet vært en del av det sammensatte skadebildet for alle de tre lokalitetene der denne kategorien er brukt. Av de øvrige elementene har både forsøpling, anleggsarbeider og ferdsel vært medvirkende. Felles er at all tap/skade registrert med sammensatt skadeårsak for Fræna skyldes menneskelig aktivitet med hovedvekt på jordbruk.

Figur 5-1 Tilrettelagt rundrøys ved Breivik, skadet av tråkk. ID: 36797.

Tabell 5-3 Årsak til tap/skade ut fra tilstandskategori.

Årsak etter tilstandskategori	Antall	Prosent
Skadet	19	59 %
Bygg- og anlegg.	9	47 %
Byggeaktiviteter	2	11 %
Jordbruk	4	21 %
Naturprosesser	1	5 %
Sammensatt skadeårsak	2	11 %
Tilrettelegging	1	5 %
Skjemmet	7	22 %
Fritidsaktiviteter	1	14 %
Jordbruk	3	43 %
Naturprosesser	2	29 %
Sammensatt skadeårsak	1	14 %
Ikke gjenfunnet	2	6 %
Gjengroing	2	100 %
Tapt – ulovlig fjernet	3	9 %
Bygg- og anlegg.	1	33 %
Byggeaktiviteter	1	33 %
Ukjent	1	33 %
Tapt - dispensasjon	1	3 %
Byggeaktiviteter	1	100 %
Totalsum	32	100 %

5.3 Alder på registreringene

Ved at man i denne runden med kontrollregistreringer har skiftet fokus fra enkeltminner til lokaliteter, har vi et annet utvalg enn de tidligere kontrollregistreringene. Det betyr at vi ikke har en ensartet gruppe objekter når det gjelder tidspunkt for forrige registrering. Vi har derfor sett på forskjeller i grad av tap/skade etter når lokalitetene sist ble registrert.

Figur 5-2 Røys på Hoem, sist registrert 1975, overgrodd, men fremdeles synlig og intakt. ID: 18246.

Tabell 5-4 Lokalteter etter siste registreringsår og fordeling av tap/skade, spesifisert for ukontrollert tap/skade.

Årstall	Antall total	Prosent total	Andel tap/skade	Andel ukontrollert tap/skade
1975-79	29	20 %	31 %	40 %
1980-89	15	10 %		
1990-99	4	3 %		
2000-09	14	10 %	22 %	24 %
2009-16	83	57 %	47 %	36 %
Total	145	100 %	100 %	100 %

For å sammenligne tallene har vi delt registreringene inn i tiårsbolker. Vi ser at det er en viss overrepresentasjon av tap/skade for lokalitetene som sist ble registrert i ØK-registreringene på 70-tallet og blant dem som ble sist registrert første del av 2000-tallet. For de øvrige perioder er det en tilsvarende underrepresentasjon av tap/skade.

Normalt skulle man ventet at tap/skadeandelen ble høyere jo eldre sist registrering er, med begrunnelsen at jo lengre det er siden sist registrering, jo mer tid har det vært for tap/skade å oppstå. Således er det som forventet med en overrepresentasjon av tap skade blant lokalitetene som sist ble registrert på 70-tallet. Alle tilfeller av *tap – ulovlig fjernet* gjelder lokaliteter som sist ble registrert ved ØK-registreringene 1975-76.

At det er så stor andel tap/skade blant lokalitetene registrert sist på 2000-tallet er uventet. Tendensen kan skyldes at en vesentlig del av de nyere registreringene har vært gjort i forbindelse med søknad om tiltak som har ført til tap/skade. For å teste dette har vi trukket vekk kategori-A lokalitetene, altså der det er gitt dispensasjon til tiltak. Med disse lokalitetene ute, stiger tap/skadeandelen for den eldste gruppen, og for gruppen lokaliteter registrert mellom 2009-16 synker tap/skade andelen noe. For de øvrige intervallene er det ingen vesentlige endringer.

I funnene fra registreringene finner vi ingen god forklaring på den tilsynelatende overrepresentasjonen av tap/skade på lokaliteter sist registrert mellom 2000 og 2009. Dette kan skyldes at tallmaterialet er

så lite at små tilfeldigheter gir store utslag. Eventuelt kan funnene skyldes eksterne faktorer som økt byggepress eller nye tilskuddsordninger for landbruket i denne perioden. En annen mulighet kan være at deler at tap/skade er skjedd etter dispensasjon, men uten at dispensasjonsvedtaket er registrert tilstrekkelig.

Vi har også sett på tap/skade relatert til den delen av lokalitetene i utvalget som var inkludert i tidligere runder med kontrollregistreringer. Her ser vi en klar tendens til at andelen tap/skade samt alvorlighetsgraden på tilstandsendringen er større for utvalget som ikke tidligere har vært med i kontrollregistreringsprogrammene. Sammenhengen er relativt tydelig. En forklaring kan være at for lokalitetene som var med i de tidligere rundene med kontrollregistrering, så er all skade skjedd før 2011 allerede registrert. Det betyr at dersom det ikke er oppstått ny tap/skade etter dette, blir lokalitetene klassifisert som uendret. En annen potensiell medvirkende forklaring kan være at folk opplever at lokalitetene som jevnlig kontrollregistreres blir passet bedre på, og at dette i seg selv er med på å begrense tap/skade.

Tabell 5-5 Tap/skade etter om lokalitetene er tidligere kontrollregistrert.

Tap/skade etter tidligere kontrollregistrering	Antall	Prosent
Kontrollregistrert tidligere	68	47 %
Skadet	6	9 %
Skjemmet	3	4 %
Uendret/Forbedret	59	87 %
Ikke kontrollregistrert tidligere	77	53 %
Skadet	13	17 %
Skjemmet	4	5 %
Ikke gjenfunnet	2	3 %
Intakt	54	70 %
Tapt - dispensasjon	1	1 %
Tapt – ulovlig fjernet	3	4 %
Totalsum	145	100 %

5.4 Synlighet

Som ledd i registreringene har vi kategorisert lokalitetene som synlige eller ikke-synlige. Da er synlighet kategorisert etter om kulturminnene er mulig å se i terrenget uten spesialisert kunnskap. Målsetningen har vært å vurdere om grad av synlighet påvirker faren for tap/skade. I og med at alle tapte og ikke-gjenfunnete kulturminner vil fremkomme som ikke-synlige under registrering, har vi testet synlighet relatert til skadde og skjemmete lokaliteter.

Tabell 5-6 Skade/skjemming etter synlighet.

Skade/skjemming etter synlighet	Antall	Prosent
Synlig	80	58 %
Skadet	5	6 %
Skjemmet	5	6 %
Uendret/intakt/forbedret	70	88 %
Ikke-synlig	59	42 %
Skadet	14	24 %
Skjemmet	2	3 %
Uendret/intakt	43	73 %
Totalsum	139	100 %

Tabell 5-6 over viser en tydelig tendens til at det er mer skade på ikke-synlige kulturminner. Hele 24 % av de lokalitetene som var klassifisert som ikke-synlige ved registrering var skadet, mens tilsvarende tall for de lokalitetene som var klassifisert som synlige bare er 6 %.

Sammenhengen blir derimot noe svekket av at det for lokaliteter som er skjemmet er en tendens som trekker i motsatt retning. Det er de synlige lokalitetene som er mest skjemmet. Her er det likevel verd å merke seg at skjemming er hovedsaklig brukt som tilstandsbeskrivelse der det er gjort inngrep i sikringssonen, som jo ikke i seg selv er synlig. En tredjedel av registrert skjemming skyldes også naturprosesser, som jo ikke tar vesentlig hensyn til om kulturminnet er synlig eller ikke.

Basert på dette synes det som en klar tendens for lokalitetene i Fræna at det er vesentlig mindre skade på synlige kulturminner.

5.5 Fordeling av arter kulturminner

Blant de registrerte lokalitetene er det en stor overvekt av bosetning-aktivitetsområder, gravminner, gravfelt og røysfelt. De øvrige ni arter utgjør sammenlagt bare 13 % av utvalget.

Tabell 5-7 Prosentvis fordeling av kulturminnearter. Se også Tabell 3-1.

Kulturminnearter	Antall	Prosent
Annen arkeologisk lokalitet	2	1 %
Annen marin lokalitet	1	1 %
Bautasteinslokalitet	1	1 %
Bergkunst	1	1 %
Bosetning-aktivitetsområde	54	37 %
Båtstø-anlegg	1	1 %
Dyrkingsspor	3	2 %
Funnsted	2	1 %
Gravfelt	28	19 %
Gravminne	40	28 %
Kokegroplokalitet	1	1 %
Rydningrøyslokalitet	1	1 %
Røysfelt	10	7 %
Totalsum	145	100 %

Om man ser fordeling kulturminne-art relatert til tap/skade på lokalitetene, Tabell 5-8, er mønsteret noenlunde likt, men med en tydelig overrepresentasjon av tap/skade på bosetning-aktivitetsområder og tilsvarende underrepresentasjon for gravminner spesielt.

Tabell 5-8 Tap/skade fordelt på kulturminne-art.

Tap/skade etter art	Antall	Prosent
Bautasteinslokalitet	1	3 %
Bosetning-aktivitetsområde	15	47 %
Dyrkingsspor	2	6 %
Gravfelt	5	16 %
Gravminne	5	16 %
Kokegroplokalitet	1	3 %
Røysfelt	3	9 %
Totalsum	31	100 %

Tabell 5-9 er tap/skade årsaker vist for de tre største artene. Grunnen til å bare ta med tre arter er at det kun er her tallene er så pass store at det gir mening i å analysere dem.

Når det kommer til skadeårsakene ser vi at for bosetnings- og aktivitetsområdene står jordbruk og utbygging, både i mindre og større målestokk (*byggeaktivitet* samt *bygg- og anleggsvirksomhet*, industri og veibygging), for en vesentlig større del av tap/skade enn for de øvrige artene.

Over en tredjedel av tap/skade på bosetning-aktivitetsområder er skjedd etter dispensasjon. Åtte av ni dispensasjoner til inngrep i kulturminner som er med i dette utvalget, er gitt for inngrep i bosetning-aktivitetsområder. Dette kan dels skyldes at det er i områdene hvor bosetning-aktivitetsområdene ligger, at det er størst press på utbygging. Dels kan det skyldes at siden dette er den hyppigst forekommende arten, så er det lettere å få innvilget dispensasjon for tiltak her. Problemstillingen rundt dispensasjon er nærmere presentert og drøftet i avsnitt 5.9.

Tabell 5-9 Skadeårsak for de tre største artene.

Skadeårsak etter art	Antall	Prosent
Bosetning-aktivitetsområde	15	60 %
Bygg- og anleggsvirksomhet	5	33 %
Byggeaktiviteter	2	13 %
Fritidsaktiviteter	1	7 %
Jordbruk	5	33 %
Sammensatt skadeårsak	2	13 %
Gravfelt	5	20 %
Bygg- og anleggsvirksomhet	1	20 %
Jordbruk	1	20 %
Naturprosesser	2	40 %
Sammensatt skadeårsak	1	20 %
Gravminne	5	20 %
Byggeaktiviteter	1	20 %
Jordbruk	1	20 %
Naturprosesser	1	20 %
Tilrettelegging	1	20 %
Gjengroing	1	20 %
Totalsum	24	100 %

Forklaring på forskjellene i tap/skade-årsak finner vi trolig først og fremst knyttet til hvor i landskapet lokalitetene befinner seg. Dersom vi ser på de tre artene med mest tap/skade, er det tydelig forskjeller. Vesentlig flere av bosetning-aktivitetsområdene ligger nær bebyggelse, mens gravminner og til dels gravfelt i langt større grad er lokalisert i skog og utmark. Tabell 5-10 viser hvordan de tre største kulturminneartene fordeler seg arealmessig.

Bosetning-aktivitetsområder er trolig mer utsatt for tap/skade fordi de ofte er lokalisert tett ved bebyggelse og infrastruktur, og de er av samme grunn i større grad truet av bygge- og anleggsaktiviteter og delvis også mer truet av jordbruk enn de øvrige store artskategoriene i Fræna.

Tabell 5-10 Fordeling av arter etter arealkategori.

Arealkategori etter arter	Antall	Prosent
Bosetning-aktivitetsområde	54	44 %
Skog/utmark	19	35 %
Spredtbygd/dyrket mark	32	59 %
Tettbygd/ utbyggingsområder	3	6 %
Gravfelt	28	23 %
Skog/utmark	14	50 %
Spredtbygd/dyrket mark	14	50 %
Gravminne	40	33 %
Skog/utmark	27	68 %
Spredtbygd/dyrket mark	13	33 %
Totalsum	122	100 %

Figur 5-3 Steinalderboplass ved Kjørsvika, registrert som skadet av pløying og bakkeplanering. ID: 37773.

5.6 Forholdet mellom arealkategorier og tap/skade

5.6.1 Arealkategori

Av de 145 kontrollregistrerte lokalitetene, ligger halvparten i skog/utmark. Den andre halvparten ligger hovedsakelig i spredtbygde områder/jordbruksland, med bare noen få lokaliteter i tettbygde områder.

Tabell 5-11 Lokaliteter fordelt på arealkategori.

Fordeling på arealkategori	Antall	Prosent
Skog/utmark	72	50 %
Spredtbygd/dyrket mark	69	48 %
Tettbygd/utbyggingsområder	4	3 %
Totalsum	145	100 %

Hvis vi ser på fordelingen av tap/skade etter arealkategori i totale tall foregår mest tap/skade i områder med spredt bebyggelse eller dyrket mark, fulgt av områder med skog og utmark. Bare en tidel av tap/skade skjer i tettbygd områder.

Om vi ser tap/skade relativt til den totale fordelingen av lokaliteter blir bildet noe annerledes. Det er en klar underrepresentasjon av tap/skade i skog og utmark, og en tilsvarende overrepresentasjon i bebygde- og jordbruksområder.

Tabell 5-12 Tap/skade fordelt på arealkategori.

Tap/skade etter arealkategori	Antall	Prosent
Skog/utmark	8	25 %
Spredtbygd/dyrket mark	21	66 %
Tettbygd/utbyggingsområder	3	9 %
Totalsum	32	100 %

Bildet blir tydeligere når vi ser på tilstand fordelt på arealkategoriene. I skog og utmark er hele 89 % av lokalitetene uten negativ påvirkning. I spredtbygde områder/dyrket mark er andelen 69 %, og i tettbygde områder er bare 25 % av lokalitetene uten tap/skade.

Tabell 5-13 Tilstand fordelt på arealkategori.

Tilstand etter arealkategori	Antall	Prosent
Skog/utmark	72	50 %
Skadet	4	6 %
Skjemmet	2	3 %
Ikke gjenfunnet	1	1 %
Tapt - ulovlig fjernet	1	1 %
Uendret/intakt/forbedret	64	89 %
Spredtbygd/dyrket mark	69	48 %
Skadet	13	19 %
Skjemmet	5	7 %
Ikke gjenfunnet	1	1 %
Tapt - dispensasjon	1	1 %
Tapt - ulovlig fjernet	1	1 %
Uendret/intakt/forbedret	48	69 %
Tettbygd/utbyggingsområder	4	3 %
Skadet	2	50 %
Tapt - ulovlig fjernet	1	25 %
Uendret	1	25 %
Totalsum	145	100 %

5.6.2 Arealbruk

Det er en sterk sammenheng mellom arealkategori og arealbruk. Arealbruk er en noe mer finmasket inndeling som viser den faktiske bruken av arealene og deres beskaffenhet.

Kulturminnelokalitetene fordeler seg utover landskap med ulik arealbruk. Strandsonen dominerer og omtrent halvparten av lokalitetene ligger innen denne arealkategorien. Utover dette er det jordbruksareal som huser det største antallet kulturminner, 35 %. Av de øvrige områdene er det skog og annet utmarksareal som har flest lokaliteter, mens bare 2 % av lokalitetene ligger i bebygde områder som bolig- og hytteområder med tilhørende tun og hager.

Tabell 5-14 Kulturminnelokaliteter fordelt på områder etter arealbruk.

Arealbruk	Antall	Prosent
Beitemark	23	16 %
Boligområde	1	1 %
Brakkland	1	1 %
Dyrket mark, åker	28	19 %
Gjengroingsområde	2	1 %
Grøntområde, offentlig areal	2	1 %
Hytteområde	1	1 %
Myr	8	6 %
Randvegetasjon	6	4 %
Skog	15	10 %
Strandsone, elvebredd	48	33 %
Tun, hage	6	4 %
Vei, jernbane	4	3 %
Totalsum	145	100 %

Tap/skade skjer med en tydelig overrepresentasjon i områder med dyrket mark. Her er det nesten dobbelt så mye tap og skader som en normalfordeling skulle tilsi. Beitemark, strandsone og skog har derimot en mindre, men tydelig underrepresentasjon av tap/skade.

En overrepresentasjon av tap/skade er det også i områder klassifisert som hytteområder, tun/hage, vei/jernbane, gjengroingsområder og randvegetasjon, men her er tallene så små at de i seg selv gir lite grunnlag for videre analyse.

Tabell 5-15 Tap/skade fordelt på arealbruk.

Tap/skade etter arealbruk	Antall	Prosent
Beitemark	3	9 %
Dyrket mark, åker	11	34 %
Gjengroingsområde	1	3 %
Hytteområde	1	3 %
Randvegetasjon	2	6 %
Skog	1	3 %
Strandsone, elvebredd	8	25 %
Tun, hage	3	9 %
Vei, jernbane	2	6 %
Totalsum	32	100 %

Årsakene til tap/skade henger tett sammen med arealbruken. På dyrket mark er det ikke uventet *jordbruk* som er den dominerende årsak til tap/skade. Når det gjelder områder preget av tun/hage er det *byggeaktiviteter* som står for brorparten av tap/skade, mens det i hytteområdene er *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibyggning*. I skog er det *naturprosesser*, og i områder preget av vei/jernbane er det *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibyggning*.

Det er likevel verd å understreke at *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibyggning* er en betydelig årsak til tap/skade også i områder preget av beitemark, dyrket mark og i strandsonen. Primært i form av veibyggning, gjerne mindre veifremføringer til naust, hytter eller i forbindelse med landbruksdrift.

Figur 5-4 Bosetting-aktivitetsområde på jordbruksland ved Kjørвика, skadet grunnet jordbruksdrift. ID:123434.

5.7 Geografisk fordeling av tap/skade

Fræna er en relativt kompakt kommune med tydelig avgrensning av landskapsformer der bosetning og menneskelig aktivitet for en stor grad befinner seg i beltet langs kysten. Når vi legger inn tilfeller av tap/skade på kartet i Figur 5-7, ser vi fordelingen av tap/skade i de ulike områdene i Fræna.

Tilfellene av tap/skade er spredt utover kommunen. Den eneste tydelig sammenhengen er at tap og skader ligger tett ved bebyggelse og infrastruktur.

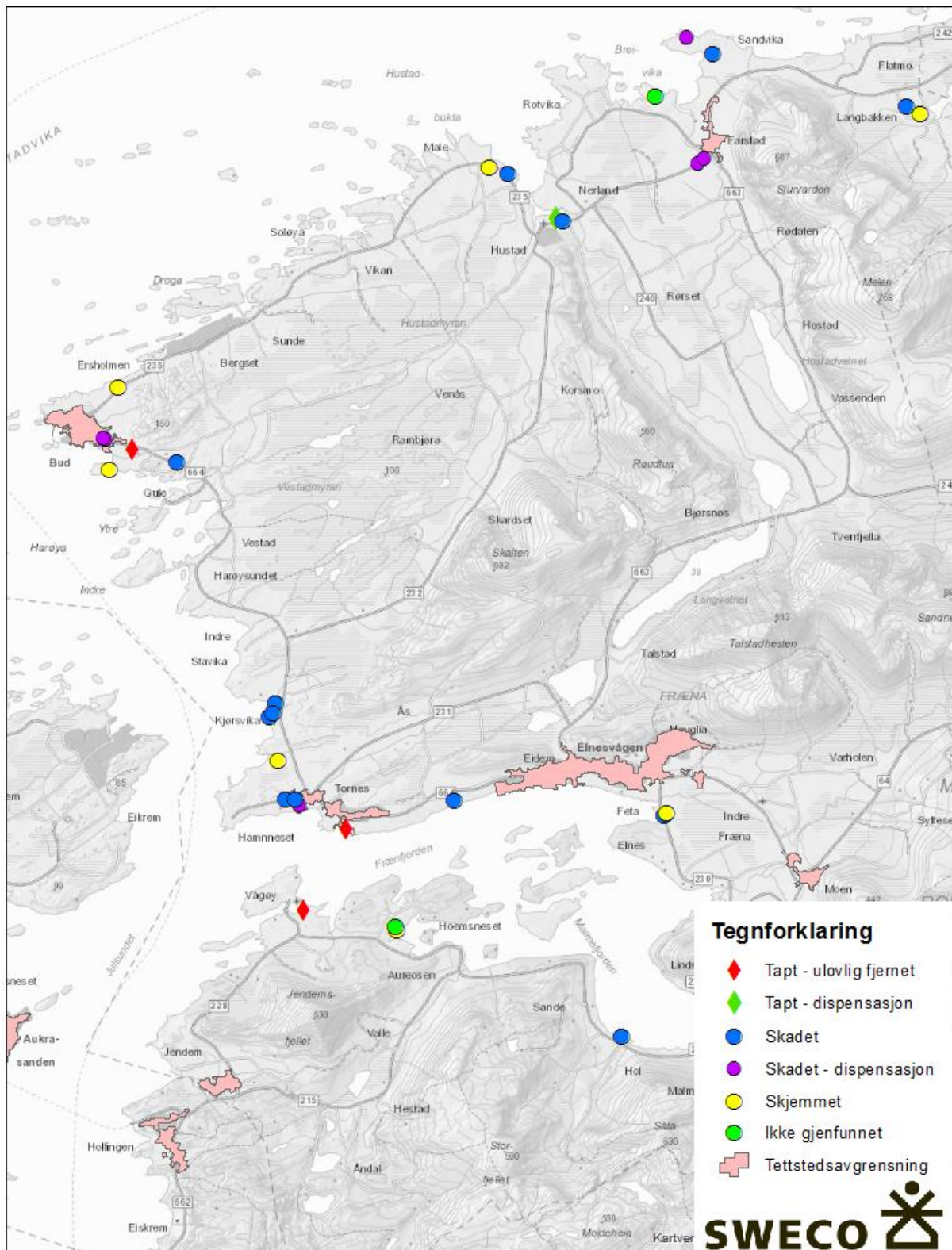
Skader på lokaliteter der det er gitt dispensasjon, kategori A-lokaliteter, er behandlet i avsnitt 5.9 nedenfor.

Figur 5-5 Rundrøys på Tornes, sist registrert 1975, tapt etter arbeider ved campingplass. ID:18238.

Figur 5-6 Bosetning-aktivitetsområde ved Kjørsvik, skadet av arbeider med landbruksvei. ID:123429.

Figur 5-7 Kart som viser fordeling av tap/skade for Fræna.

5.8 Forholdet mellom planstatus og automatisk fredete kulturminner

I underkant av tre fjerdedeler av lokalitetene befinner seg i områder uten reguleringsplan. I disse områdene er det kommuneplanen som styrer arealbruk. Fræna kommune har ikke benyttet kommuneplannivået for arealplaner. Den resterende fjerdedelen av lokalitetene befinner seg i områder der arealbruken er detaljert gjennom reguleringsplaner, jf. Tabell 5-16. Det er her ikke gjort et skille mellom detalj- og områdereguleringsplaner.

Tabell 5-16 Lokaliteter etter planstatus.

Planstatus	Antall	Antall
Innen reguleringsplan	38	26 %
Kun kommuneplan	107	74 %
Totalsum	145	100 %

Om vi ser på lokaliteter med tap/skade befinner ca. en tredjedel av disse seg innen områder som er regulert. Det er altså en viss overrepresentasjon av tap/skader i regulerte områder, og en tilsvarende underrepresentasjon i områder uten reguleringsplan. For områdene uten reguleringsplan skjer all tap/skade i områder med landbruk, natur og friluftsliv-formål i kommuneplanen, LNF-områder.

Tabell 5-17 Tap/skade etter planstatus.

Tap/skade etter planstatus	Antall	Prosent
Regulert	11	34 %
Uregulert	21	66 %
Totalsum	32	100 %

Kontrollert tap/skade etter dispensasjon fra fredningen skjer hyppigere i regulerte områder. Dersom vi ser vekk fra de skader som skjer kontrollert, blir tendensen mindre klar, men det er fremdeles overrepresentasjon av tap/skade i regulerte områder, og tilsvarende underrepresentasjon i områder uten reguleringsplan. Dette utdypes i avsnitt 5.9 nedenfor.

5.8.1 Kommuneplan

Kommuneplanen for Fræna gjelder for 2015 – 2027 og kontrollregistreringen foregikk altså tidlig i planens virkeperiode. Foregående plan ble vedtatt i 2007. Det er derfor noe begrenset i hvor stor grad den nyeste planen har begynt å gjøre seg fullt gjeldende. Likevel er det slik at for langt størstedelen av arealene, representerer kommuneplanen fra 2015 en videreføring av foregående plans arealformål, jf. metodisk diskusjon i avsnitt 3.9.4.

Det store flertallet av de kontrollregistrerte lokalitetene ligger i områder satt av til landbruk, natur og friluftsliv (LNFR) i kommuneplanens arealdel. Av øvrige arealformål er det bebyggelse og anlegg og friområder med henholdsvis ca. 8 og 6 % av lokalitetene som utpeker seg. Øvrige lokaliteter sprer seg tynt utover ulike arealformål.

Tabell 5-18 Lokaliteter og tap/skade etter arealformål i kommuneplanens arealdel.

Tap/skade etter arealformål i KPA	Prosent total	Prosent tap/skade
Bebyggelse og anlegg	8 %	13 %
Frrområde	6 %	
Grønnstruktur	2 %	
LNFR	82 %	87 %
Offentlig eller privat tjenesteyting	1 %	
Park	1 %	
Samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur	1 %	
Totalsum	100 %	100 %

Hoveddelen av tap/skade skjer i LNFR-områdene. Tap/skade-omfanget er også noe høyere enn det totale antallet lokaliteter innen arealkategorien skulle tilsi.

Øvrig tap/skade skjer i områder for bebyggelse og anlegg. Innen dette arealformålet er tap/skade tydeligere overrepresentert. Mens bare 8 % av lokalitetene befinner seg i områder satt av til bygg og anlegg i kommuneplanen, forekommer 13 % av tap/skader her.

I områder satt av til øvrig arealbruk forekommer det ikke tap/skader.

At hoveddelen av tap og skade skjer i LNFR-områdene og områder satt av til *bebyggelse og anlegg* er ikke uventet. LNFR-områdene er den desidert største arealkategorien på kommuneplankartet. Arealformålet åpner for tiltak som er forenelige med formålene landbruk, natur og friluftsliv. Av tiltak som kan skade kulturminner, gjelder dette først og fremst landbruksdrift med tilhørende bygging av driftsbygninger og gårds-/skogsvieier. Skogområder vil i all hovedsak også ligge i kommuneplanen som LNFR-områder. Det vil si at rotvelt og gjengroing vil være tap-/skadeårsaker som opptrer i LNFR-områdene.

Litt uventet er det at *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging* er den største tap-/skadekategorien også i LNF-områdene, og at byggevirksomhet også kommer høyt ut. Dette tyder på utvikling i strid med kommuneplanen, enten via dispensasjon fra kommuneplanen, eller direkte ved byggesak.

Arealkategorien *bebyggelse og anlegg* er en relativt ubestemt arealkategori som åpner for ulike bygge- og anleggsformål, fra hus og hytter, til næring og offentlige formål samt infrastruktur. Tap/skadeårsaker i områdene satt av til *bebyggelse og anlegg* er i hovedsak knyttet til *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging*. Dette utgjør 75 % av tap/skade innen arealformålet og gjelder tiltak som i prinsippet er i tråd med arealdisponeringen i kommuneplanen.

At en fjerdedel av tap/skade i disse områdene skyldes jordbruk, kommer trolig av at kommuneplanen er relativt fersk og at det er begrenset press på utbygging i kommunen, slik at ikke alle områder avsatt til *bebyggelse og anlegg* er påbegynt utviklet. Det er da noe mer overraskende at *byggevirksomhet* ikke er blant tap-/skadeårsakene innen dette arealformålet.

Figur 5-8 Gravfelt med rundrøys på Skomakerneset. Uendret tilstand. ID:56132.

Tabell 5-19 Årsaker til tap/skade etter arealformål i kommuneplanens arealdel.

Årsaker til tap/skade etter arealformål i KPA	Antall	Prosent
Bebyggelse og anlegg	4	13 %
Bygg- og anlegg	3	75 %
Jordbruk	1	25 %
LNF	27	87 %
Bygg- og anlegg	7	25 %
Byggeaktiviteter	4	14 %
Fritidsaktiviteter	1	4 %
Jordbruk	6	21 %
Naturprosesser	3	11 %
Sammensatt skadeårsak	3	11 %
Tilrettelegging	1	4 %
Ukjent	1	4 %
Gjengroing	2	7 %
Totalsum	32	100 %

5.8.2 Reguleringsplaner

For 39 lokaliteter er arealbruken styrt gjennom reguleringsplan. Av disse befinner ca. halvparten seg innen formål som ikke retter seg mot utbygging, det være seg arealer satt av til jord- og skogbruk, friområder, grønnstruktur og lignende. Resterende lokaliteter ligger i arealformål som i prinsippet åpner for utbygging, hvorav bolig utgjør hovedmengden, med en drøy tittel av lokalitetene plassert innen dette formålet.

For noen lokaliteter kan det være slik at de strekker seg over flere reguleringsformål. I slike tilfeller er bare ett av registreringsformålene lagt inn. Vi har da brukt det formålet som dekker mest av lokaliteten, eller som er det styrende formålet. Eksempelvis vil en lokalitet som ligger halvparten i boligområde og halvparten i grønnstruktur, være registrert som bolig, fordi det er boligformålet som er førende.

Tabell 5-20 Fordeling av lokaliteter og tap/skade etter reguleringsformål.

Tap/skade etter reguleringsformål	Prosent total	Prosent tap/skade
Bolig	10 %	18 %
Campingplass	3 %	9 %
Friluftsområde	26 %	18 %
Friområde	15 %	
Fritidsbebyggelse	5 %	
Grønnstruktur	3 %	
Idrett	3 %	
Industri	3 %	
Jord- og skogbruk	8 %	18 %
Kulturvern	3 %	
Landbruksområde	3 %	
Offentlig friområde	8 %	
Parkering	5 %	9 %
Vei	8 %	27 %
Totalsum	100 %	100 %

Når vi ser på fordeling av tap/skade etter reguleringsformål, fordeler det seg relativt jevnt. Det er i tillegg en begrenset mengde tap/skade i regulerte områder, bare 11 stykker totalt. Samlet gjør dette det vanskelig å peke på noen tydelige tendenser i materialet. Tallene peker likevel på en viss overrepresentasjon av tap/skade inne de arealformål som retter seg mot utbygging, så som vei, boligformål, parkering, og campingplass. Det er også en overrepresentasjon av tap/skade i områder satt av til jord- og skogbruk. Slik sett samsvarer funnene med det som kan forventes ut fra planlagt arealbruk.

Tallene for tap/skade som det er gitt dispensasjon for etter kulturminneloven er små, og dermed av begrenset verdi for videre analyse. Bare fire av elleve tap/skade som skjer i regulerte områder er det gitt dispensasjon for. All tap/skade i områder satt av til bolig er det gitt dispensasjon for, samt to av tre tap/skader som skjer i områder satt av til veiformål. For de øvrige tap/skader er det ikke gitt dispensasjon fra fredningen, selv om arealdisponeringen tilsynelatende har skjedd i medhold av reguleringsplan.

Tabell 5-21 Kategori A-lokaliteter tapt/skadet etter dispensasjon fordelt på reguleringsformål.

Tap/skade på kategori-A lokaliteter etter reguleringsformål	Antall	Prosent
Bolig	2	50 %
Kjørevei	2	50 %
Totalsum	4	100 %

5.8.3 Hensynssoner

Arkeologiske kulturminnelokaliteter innen hensynssone *bevaring/båndlegging kulturmiljø/-minne(H530/H730)* er registrert som vernekategori B: *automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern gjennom regulering til spesialområde bevaring, hensynssone D bevaring kulturmiljø/-minne, områdefredninger etter kml § 19 eller gjennom skilting og skjøtsel og lignende.*

Bruk av hensynssoner er et nytt element som er kommet inn med plan- og bygningsloven fra 2008. Lokalt i Fræna er det først og fremst med kommuneplanen fra 2015 at hensynssoner ble utstrakt brukt. Hensynssonene kan angi sikrings-, støy- og faresoner; sone med særlige krav til infrastruktur; sone med særlige hensyn til landbruk, reindrift, friluftsliv, grønnstruktur, landskap eller bevaring av naturmiljø eller kulturmiljø; sone for båndlegging etter plan- og bygningsloven eller andre lover; sone med krav om felles planlegging for flere eiendommer; sone for hvor gjeldende reguleringsplan fortsatt skal gjelde.

For kontrollregistreringene er det i utgangspunktet bare hensynssoner knyttet til vern av arkeologiske kulturminner som er relevant for vurdering av effekter av vern. Ut fra en antakelse om at hensynssone uansett kan bidra til vern av kulturminnelokaliteter, har vi valgt også å se på andre hensynssoner. For de registrerte lokalitetene er det fare-/sikringssoner, soner for bevaring og soner for båndlegging som er relevant.

Hensynssoner kan være gitt i både kommuneplan og i reguleringsplaner. Totalt ligger 92 av lokalitetene innen en hensynssone, hvorav 13 er gitt i reguleringsplan og 79 i kommuneplanen.

I kommuneplanen er det satt hensynssone *Bevaring kulturmiljø/-minne* på 5 av lokalitetene i utvalget, mens hensynssone for båndlegging etter kulturminneloven er benyttet på 54 områder. Hensynssonene er fulgt opp med bestemmelser og retningslinjer som gir føringer for tiltak.

For mange mindre områder gjelder reguleringsplaner. Her er gjerne kulturminnene markert med hensynssoner eller bestemmelsesområde *spesialområde bevaring* som skal sikre vern av selve kulturminnet og en buffersone rundt. Det gjelder 8 av lokalitetene i utvalget.

Tabell 5-22 Lokalteter etter om de ligger innen hensynssone og i så fall hva formålet for hensynssonen er.

Hensynssone	Antall	Prosent
Annen hensynssone	2	1 %
Kulturminne	67	45 %
Landbruk	3	2 %
Natur	8	6 %
Friluftsliv	12	8 %
Ingen hensynssone	53	37 %
Totalsum	145	100 %

Ulike hensynssoner omfatter totalt 63 % av lokalitetene. Kulturminneformålet dominerer, og totalt 45 % av lokalitetene er gitt et ekstra vern ved at de ligger innen en hensynssone med dette formålet.

Tabell 5-23 Tap/skade etter om de ligger innen hensynssone og i så fall hva formålet for hensynssonen er.

Tap/skade etter hensynssone	Antall	Prosent
Annen	1	3 %
Kulturminne	12	38 %
Landbruk	3	9 %
Natur	3	9 %
Friluftsliv	3	9 %
Ingen hensynssone	10	31 %
Totalsum	32	100 %

Hensynssonene med formål kulturminne synes å ha en viss effekt knyttet til å styrke vernet av lokalitetene. Mens 45 % av lokalitetene ligger innen en slik hensynssone, skjer bare 38 % av tap/skade her. Funnene er relativt konsistent i og med at det er bare

innen hensynssone kulturminne at det er en vesentlig underrepresentasjon av tap/skade. Ingen av de andre hensynssonene synes å ha noen effekt på vern av lokalitetene i utvalget.

Lokaliteter som ligger i hensynssone kulturminne er i større grad synlige enn hva tilfellet er for det totale utvalget. Siden synlighet i seg selv synes å ha en verneeffekt, har vi statistisk testet effekten av hensynssone kulturminne opp imot om den styres av synlighet som mellomliggende variabel. Kontrollen viser at effekten av hensynssone kulturminne ikke kan tilskrives at disse lokalitetene i større grad er synlige.

Funnene viser altså en underrepresentasjon av tap/skade innen hensynssoner rettet mot sikring av kulturminner. Likevel kunne man kanskje forventet en enda sterkere sammenheng tatt i betraktning at disse hensynssonene er en aktiv og bevisst styrking av vernet av kulturminnene. Den slik sett relativt svakere sammenhengen, kan forklares med at kommuneplanen og bruken av hensynssoner er relativt fersk i Fræna kommune.

Spesialområde bevaring kulturminne er brukt i syv tilfeller i eldre reguleringsplanen. Her er tallgrunnlaget lite, men verneeffekten av disse synes å være omtrent som for de nyere hensynssonene.

5.9 Forhold rundt vernekategori

Lokalitetene som befinner seg i hensynssone bevaring kulturminne/-kulturmiljø er i registreringene gitt status som kategori B-lokaliteter; *automatisk fredete arkeologiske kulturminner som er gitt et bevisst vern*. Det samme gjelder lokaliteter der tilrettelegging, skilting eller skjøtsel er med på å styrke vernet.

Om vi ser på utvalget under ett, havner halvparten av lokalitetene i kategori B. Av de øvrige lokalitetene havner hovedmengden, 44 %, i kategori C, *lokaliteter uten noe spesielt vern utover fredningen*. Mens bare 6 % havner i kategori A, *lokaliteter der det er gitt dispensasjon fra deler eller hele fredningen*.

I Fræna er det en svært høy andel av lokalitetene som havner i kategori B. Dette skyldes som nevnt at

hensynssoner er utstrakt brukt, spesielt i kommuneplanen. I tillegg er ytterligere seks lokaliteter plassert i kategori B grunnet tilrettelegging/skjøtsel.

A-kategorien - *automatisk fredete arkeologiske kulturminner som det er gitt dispensasjon for* - er liten og er ikke representativ hverken hva gjelder antall eller spredning. Lokalitetene som er med i utvalget, er valgt av Riksantikvaren fordi det ønskes særlig oppfølging av disse.

Tabell 5-24 Lokaliteter fordelt på vernekategori.

Vernekategori	Antall	Prosent
A	9	6 %
B	72	50 %
C	64	44 %
Totalsum	145	100 %

5.9.1 Vernekategori og planstatus

Tabell 5-25 viser hvordan lokalitetene i de ulike vernekategoriene fordeler seg mellom områder styrt av reguleringsplan og områder styrt bare av kommuneplanen. Vi ser at det er en tydelig tendens til at grad av regulering henger sammen med vernekategori. To tredjedeler av kategori A-lokalitetene er regulert, en tredjedel av kategori B-lokalitetene, mens bare 14 % av kategori C-lokalitetene er omfattet av reguleringsplan.

Tabell 5-25 Lokaliteter etter vernekategori fordelt på planstatus.

Vernekategori og planstatus	Antall	Prosent
A	9	6 %
Reguleringsplan	6	67 %
Kun kommuneplan	3	33 %
B	72	50 %
Reguleringsplan	24	33 %
Kun kommuneplan	48	67 %
C	64	44 %
Reguleringsplan	9	14 %
Kun kommuneplan	55	86 %
Totalsum	145	100 %

I kommuneplanen ligger halvparten av A-kategori-lokalitetene i område for bebyggelse og anlegg. For B-kategori-lokalitetene er denne andelen vesentlig

lavere, mens C-kategori-lokalitetene ligger i all hovedsak i LNFR-områder. Dette er i tråd med forventninger om at byggepress i området gjennom en vekselvirkning fører til både dispensasjoner og til behov for økt vern.

Tabell 5-26 Lokaliteter etter vernekategori fordelt på arealformål i kommuneplanens arealdel.

Vernekategori og arealformål i KPA	Antall	Prosent
A	9	6 %
Bebyggelse og anlegg	4	44 %
LNFR	5	56 %
B	72	50 %
Bebyggelse og anlegg	6	8 %
Friområde	7	10 %
Grønnstruktur	1	1 %
LNFR	55	76 %
Offentlig eller privat tjenesteyting	1	1 %
Park	1	1 %
Samferdsel og infrastruktur	1	1 %
C	64	44 %
Bebyggelse og anlegg	2	3 %
Friområde	1	2 %
Grønnstruktur	2	3 %
LNFR	59	92 %
Totalsum	145	100 %

Går vi videre inn i vurdering av vernekategori opp mot arealformål i reguleringsplaner begynner tallene å bli lave. Det er likevel noen interessante tendenser i registreringene. Blant annet ser vi at mens A-lokalitetene alle ligger i områder satt av til utbyggingformål, ligger tyngden av B-lokaliteter i friluftsområder og friområder, og hovedtyngden av C-lokalitetene i områder regulert til jord- og skogbruk. Generelt ser vi at både på kommune- og reguleringsplannivå er lokalitetene i vernekategori B mer differensierte når det kommer til arealformål.

Tabell 5-27 Fordeling av lokaliteter etter vernekategori og arealformål i reguleringsplan.

Arealformål etter vernekategori.	Antall	Prosent
A	6	15 %
Bolig	3	50 %
Fritidsbebyggelse	1	17 %
Vei	2	33 %
B	24	62 %
Bolig	1	4 %
Campingplass	1	4 %
Friluftsområde	9	38 %
Friområde	6	25 %
Fritidsbebyggelse	1	4 %
Grønnstruktur	1	4 %
Idrett	1	4 %
Industri	1	4 %
Offentlig friområde	1	4 %
Parkering	2	8 %
C	9	23 %
Friluftsområde	1	11 %
Jord- og skogbruk	3	33 %
Vei	1	11 %
Kulturvern	1	11 %
Landbruksområde	2	22 %
Offentlig friområde	1	11 %
Totalsum	39	100 %

5.9.2 Vernekategori og tap/skade

Når vi ser på tap/skade fordelt på de tre vernekategoriene, ser vi at blant kategori A-lokalitetene er skade den dominerende tilstandsvurderingen. Der er også ett tap etter dispensasjon. Skadene og tapet er sett opp imot dispensasjonsvedtakene og vurdert å være i tråd med disse.

I og med at kategori A brukes om lokaliteter der det er dispensert fra vernebestemmelsene, er det som forventet stor andel tap/skade blant dem. Det er *bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veibygging* samt *byggeaktiviteter* som er de dominerende tap/skade årsakene. Dette er i tråd med forventningene utfra at tap/skade er skjedd etter dispensasjon til konkrete tiltak.

For to av A-lokalitetene har det ikke skjedd negativ påvirkning. Begge lokalitetene er dispensert for i forbindelse med reguleringsplan. At lokalitetene er uendret, skyldes at planprosess og byggemelding har dratt ut i tid, eller ikke lenger er aktuelle.

Tabell 5-28 Sammenheng mellom vernekategori og tilstand.

Tilstand etter vernekategori	Antall	Prosent
A	9	6 %
Skadet	6	67 %
Intakt	2	22 %
Tapt - dispensasjon	1	11 %
B	72	50 %
Skadet	8	11 %
Skjemmet	3	4 %
Tapt - ulovlig fjernet	1	1 %
Uendret/intakt	58	81 %
Forbedret	2	3 %
C	64	44 %
Skadet	5	8 %
Skjemmet	4	6 %
Ikke gjenfunnet	2	3 %
Tapt - ulovlig fjernet	2	3 %
Uendret/intakt	51	79 %
Totalsum	145	100 %

Flertallet av lokalitetene er registrert som kategori-B. Av dem er 84 % uendret/intakt/forbedret, mot 79 % for kategori-C lokalitetene. Det tyder på en viss effekt av vernetiltakene. Effekten er diskutert i avsnitt 5.8.3 ovenfor i tilknytning til bruk av hensyns-soner.

5.9.3 Vernekategori og art

For mange av de variablene og funnene som er diskutert tidligere i rapporten er det interessant også å vurdere opp mot vernekategori. Som nevnt i avsnitt 5.5 ovenfor, ser vi blant annet at dispensasjoner i hovedsak er gitt for tiltak i bosetning-aktivitetsområder. Selv om bosetning-aktivitetsområder er den største kulturminnearten i utvalget, er antall dispensasjoner for denne arten vesentlig høyere enn en

normalfordeling skulle tilsi. Dette skyldes trolig flere forhold. En årsak kan være at særlig mange bosetning-aktivitetsområdene er registrert ved dagens aktivitetsområder, der det stadig igangsettes tiltak som krever §9-undersøkelser. Kulturminnearten bosetnings- og aktivitetsområder er ofte lite synlige og det er derfor rimelig å anta at disse er overrepresentert i tettstedene. Dette representativetsproblemet vil også gi seg utslag i antall dispensasjoner, da lokalitetene er funnet i forbindelse med planer om tiltak. Ettersom det er svært sannsynlig at denne kulturminnearten er like utbredt utenfor tettbygde strøk kan det også være lettere å dispensere fra fredningen for en hyppig forekommende art.

Ett annet funn er at gravfelt i mye sterkere grad enn gravminner er gitt et vern utover fredningen, og altså havner i vernekategori B. 93 % av alle gravfeltene er registrert som kategori B, mens bare 28 % av alle gravminner er gitt et slikt ytterligere vern. En mulig årsak til dette kan være et ønske om å benytte hensynssoner til å bevare større, helhetlige kulturmiljøer. Gravfelt er generelt av vesentlig større arealmessig utstrekning enn gravminner, som oftest bare består av ett eller et par røyser eller andre gravminner.

Figur 5-9 Kategori A-lokalitet ved boligfelt i Bud, skadet av gang- og sykkelvei. ID: 147662

Tabell 5-29 Oversikt over kulturminnearter fordelt på vernekategori.

Art etter vernekategori	Antall	Prosent
A	9	6 %
Bosetning-aktivitetsområde	8	89 %
Gravminne	1	11 %
B	72	50 %
Annen arkeologisk lokalitet	2	3 %
Annen marin lokalitet	1	1 %
Bosetning-aktivitetsområde	24	33 %
Båtstø-anlegg	1	1 %
Dyrkingsspor	1	1 %
Gravfelt	27	38 %
Gravminne	11	15 %
Kokegroplokalitet	1	1 %
Røysfelt	4	6 %
C	64	44 %
Bautasteinslokalitet	1	2 %
Bergkunst	1	2 %
Bosetning-aktivitetsområde	22	34 %
Dyrkingsspor	2	3 %
Funnsted	2	3 %
Gravfelt	1	2 %
Gravminne	28	44 %
Rydningrøyslokalitet	1	2 %
Røysfelt	6	9 %
Totalsum	145	100 %

5.9.4 Vernekategori og arealgruppe

Lokalitetene i kategori A fordeler seg på arealgruppene med en klar overvekt på bebygde områder og jordbruksareal. Over tre fjerdedeler av A-lokalitetene befinner seg i denne arealgruppen. At prosentvis flere kategori A-lokaliteter befinner seg i bebygde områder kan forklares med at det for en stor grad er planlagt utbygging som fører til at det blir gitt dispensasjon til tiltak.

Lokalitetene innen kategori B ligger noe nærmere fordelingen for hele utvalget, men med noe overrepresentasjon av lokaliteter i spredtbygde områder. For lokaliteter i kategori C er situasjonen motsatt den for kategori A-lokalitetene, her er skog og ut-

mark overrepresentert, og det er en underrepresentasjon av C-lokaliteter i bebygde- og jordbruksområder.

Tabell 5-30 Lokalteter etter vernekategori fordelt på arealkategori.

Areal- etter vernekategori	An-tall	Pro-sent
A	9	6 %
Skog/utmark	2	22 %
Spredtbygd/dyrket mark	5	56 %
Tettbygd/utbyggingsområder	2	22 %
B	72	50 %
Skog/utmark	31	43 %
Spredtbygd/dyrket mark	39	54 %
Tettbygd/utbyggingsområder	2	3 %
C	64	44 %
Skog/utmark	39	61 %
Spredtbygd/dyrket mark	25	39 %
Totalsum	145	100 %

Figur 5-10 Bosetning aktivitetsområde på Prestegården, status uendret, området er regulert til idrett, men ikke bygget ut. ID: 56121.

5.10 Gjennomgang av kontrollert tap/skade etter dispensasjon

Vesentlig flere av lokalitetene hvor det er gitt dispensasjon til tiltak ligger i regulerte områder, enn hva som er tilfellet med utvalget for øvrig. Seks av ni A-lokaliteter ligger innen en gjeldende reguleringsplan. I tre av tilfellene er dispensasjon gitt etter annen tiltakshjemmel en reguleringsplan. Tiltakshjemmel i disse tilfellene ser ut til å være søknad til tiltak i tråd med landbruk-, natur- og friluftslivsformålet (LNF) i kommuneplanen. To av tiltakene gjelder nødvendige bygninger for landbruksformål, mens ett av tiltakene gjelder tilrettelegging for friluftsliv.

Tap/skade etter dispensasjon fordeler seg relativt jevnt utover kommunen, men med en noe sterkere konsentrasjon rundt tettstedsområdene enn hva tilfellet er for øvrig tap/skade. Kartet tidligere i rapporten (Figur 5-7) angir geografisk hvor tap og skade er skjedd etter dispensasjon.

Dispensasjonsvedtakene:

Lokalitetene 147661 og 147662 er begge skadet etter dispensasjon gitt i medhold av samme reguleringsplan, med primærformål samferdsel. Skadetype og omfang synes i tråd med dispensasjonen.

Lokalitetene 157097 og 157098 er begge skadet etter dispensasjon gitt i medhold av samme reguleringsplan, med primærformål samferdsel. Skadetype og omfang synes i tråd med dispensasjonen.

Lokalitet 132350 og 155995 er tapt etter dispensasjon gitt i forbindelse med byggeløyver for landbruksbygg med hjemmel i kommuneplanens arealdel, LNF-område. Tapet er i tråd med dispensasjonsvedtaket.

For lokalitet 36797 er det gitt dispensasjon til et mindre tiltak (turvei) i sikringssonen. Tiltaket ser ut til å være utført hovedsakelig i tråd med dispensasjonen, men kan ha ført til ytterligere skader. Lokaliteten er kategorisert som skadet grunnet tilrettelegging.

Lokalitet 179560 og 147661 var på registreringstidspunktet intakt, pga. at reguleringsplan som det var gitt dispensasjon i forbindelse med ikke var påbegynt, jf. følgende illustrasjoner.

Figur 5-11 Reguleringsplan for Korsmyra, vedtatt 11.11.2013. Området hvor lokalitet ID:170795 ligger er ennå ikke bygget ut etter planen.

Figur 5-12 Bilde fra området med lokalitet ID:170795 fra våren 2016, som viser at området ikke er utbygget.

Figur 5-13 Reguleringsplan for Bud-Prestemarka hytteområde, vedtatt 01.02.2016, ikke bygget ut for det aktuelle området med lokalitet ID:179560.

Figur 5-14 Bilde fra området for lokalitet ID:179560 fra våren 2016, som viser at området ikke er utbygget.

6 Konklusjon

Gjennom registreringene og påfølgende analyse har vi behandlet et representativt utvalg av arkeologiske kulturminnelokaliteter. Fokuset på lokaliteter er nytt i denne runden med kontrollregistreringer. Bruddet i tilnærming gjør at våre analyser ikke er direkte sammenlignbare med tidligere runder med kontrollregistreringer.

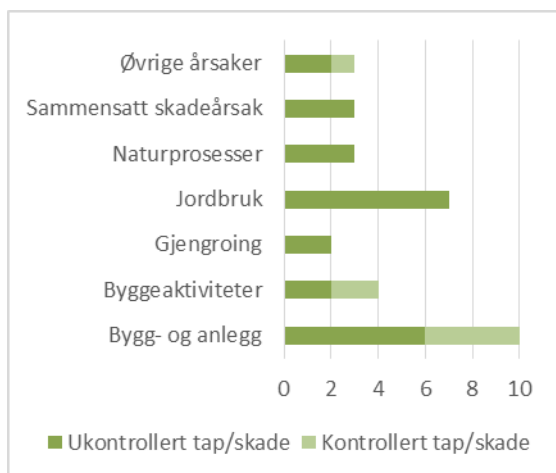
Hovedoppmerksomheten i analysene er lagt på tilstandsending, årsaker til denne, samt variabler som brukes til å si noe om hvilke lokaliteter som utsettes for tap/skade. På bakgrunn av gjennomgangen kan vi trekke ut noen generelle observasjoner knyttet til trusselbilde og effekter av vern.

6.1 Tendenser i trusselbildet

6.1.1 Trusler som følge av menneskelig aktivitet

Trusselbildet er nær knyttet til tilstandsending og skadeårsak. Når vi summerer opp det som er registrert av tap/skade i Fræna, er det jordbruksaktiviteter som fremkommer som den største trusselen.

Tabell 6-1 Hovedårsaker til tap og skade.

Tabell 6-1 viser at utbyggingsprosjekter er årsak til de fleste tilfeller av tap/skade som skjer, og så godt som all tap/skade som skjer kontrollert etter dispensasjon. Mens jordbruk, inkludert tilfellene som

er kategorisert som *sammensatt skadeårsak*, står for den største andelen ukontrollert tap/skade.

Kulturminnenes art kan tilsynelatende synes å bety noe for trusselbildet. Det er en klar overvekt av bosetning-aktivitetsområder som utsettes for kontrollert tap/skade. Bosetning-aktivitetsområdene ligger i større grad enn de andre hyppig forekommende artene, nærmere dagens bosetning og dermed på arealer der press på utbygging er størst. Trolig betyr lokalisering mer enn selve arten når det gjelder årsak til at denne gruppen kulturminner er mer utsatt for tap/skade som følge av dispensasjon.

Om vi ser vekk i fra tap/skade som skjer etter dispensasjon, skjer fremdeles flest skader på bosetning-aktivitetsområder totalt sett. Derimot er røysfelt den arten som relativt sett blir mest utsatt for tap/skader. Flertallet av røysfeltene ligger i utmark og gjerne i strandsonen, men det er feltene som ligger nærmest bebyggelse og infrastruktur som blir mest skadet. *Bygg- og anleggsvirksomhet* samt *byggeaktiviteter* er hyppigste årsak til tap/skader på røysfelt.

Det er også verd å merke seg at skader og skjemming i større grad skjer på lokaliteter som ikke er synlig i terrenget, eller som det kreves fagkunnskap for å skille ut. Her utmerker igjen bosetning-aktivitetsområder seg ved å være den arten som totalt sett har det høyeste antallet lokaliteter i utvalget som ikke er synlige. Mindre hyppig forekommende arter som *kokegroplokalteter*, *funnsted* og *dyrkingsspor* er også relativt sett i svært liten grad synlige og dermed mer utsatte.

6.1.2 Sårbarhetsområder

Vel så viktig som å se hva som er truslene, er å fokusere på hvor truslene opptrer. Sårbarheten er ikke like stor i alle områder av kommunen. Tap/skader forekommer hyppigst langs kysten i bebygde områder, samt i områder klassifisert som spredt-bygd/dyrket mark.

Selv om mer tap skjer i regulerte områder enn det en normalfordeling skulle tilsi, forekommer likevel brorparten av tap/skade i uregulerte områder. Hol-

der vi de kontrollerte tilfellene av tap/skade utenfor, øker andelen tap/skade som skjer i områder der arealbruken kun er styrt gjennom kommuneplanen.

Ser vi på den mer differensierte arealinndelingen, er det på dyrket mark/åker at både totalt og relativt sett mest tap/skade skjer. Bildet forsterker seg dersom vi holder det kontrollerte tapet utenfor.

Om vi skal peke på konkrete områder i kommunen er det i randsonen av tettstedsområdene den største andelen av tapet skjer. Områdene er oftest satt av til LNF-områder i kommuneplanen, eventuelt regulert til arealformål *jord- og skogbruk*. Lokaliteter som ligger på eller i tilknytning til jordbruksareal er særlig sårbare. Er de i tillegg av en art som ikke er synlig, forsterkes faren for tap/skade.

6.1.3 Naturhendelser og klimaendringer

Tap/skade som er registrert som forskyldt av naturprosesser skjer hovedsakelig i skog og utmark. Her er skyldes det alvorligste tilfellet rotvelt, ellers er rotsprengning fra større trær skyld i tilfeller av skjemmete lokaliteter. Det er gravfelt og ett gravminne som omfattes av skadene.

Gjengroing som skadekategori er skilt fra naturprosesser, ved at gjengroing er forstått som resultat av endringer i landbruksdrift. Klimaendringer kan likevel trolig være med på å akselerere effekten av skader som skyldes gjengroing. Her er det lokaliteter i randsonene rundt dyrkede arealer som er mest utsatt. All skade som skyldes gjengroing er registrert på lokaliteter som ikke er kontrollregistrert tidligere. Det betyr at gjengroingsprosessen potensielt kan ha hatt 40 år å utvikle seg på.

Hverken naturprosesser eller gjengroing er i denne omgangen av kontrollregistreringer registrert som noen stor skadeårsak i Fræna. Men endringer i klima kan påvirke tap/skade-andelen fremover. Med mer ekstremvær kan andelen rotvelt øke. Lengre vekstsesong kan akselerere gjengroing, men her vil trolig endringer i landbruket bety mer enn klimaendringene totalt sett.

Havnivåstigning er en prosess som kan medføre en potensiell trussel for arkeologisk kulturminner langs kysten. En foreløpig analyse av kulturminner i Norge

som kan bli påvirket av stigning i vannstand, viser at kulturminner i Fræna kan være utsatt (Øye Nilsen m.fl. 2013). Erfaringen fra registreringene er at til tross for at svært mange lokaliteter befinner seg i 100-metersbektet, er det relativt få av disse som ligger så lavt og nærme sjøen at de står i fare for å bli vesentlig mekanisk påvirket av bølger el. med stormflo. Noen lokaliteter, spesielt gravfelt, vil likevel trolig være i faresonen.

Figur 6-1 Gravrøyser i rullesteinsbeltet ved Male som potensielt kan bli påvirket ved havnivåstigning, ID: 7387.

Figur 6-2 Oftest ligger lokalitetene noe hevet over havet på utspringende nes, el. som her ved Breivika, ID: 26886.

6.2 Effekter av vern

I overvåkingsprogrammet skal vi se på virkning av ulike former for vern, så vel som trusselbilder. Av former for vern, er det primært virkemidlene i plan- og bygningsloven som er behandlet. I tillegg er skjøtsel og skilting registrert som mulige tiltak som kan styrke vernet.

Det er et begrenset antall lokaliteter som er tilrettelagt og/eller skjøtlet i Fræna, og grunnlaget for å generalisere er spinkelt. Skjøtsel synes likevel å ha en verneeffekt. To lokaliteter er også registrert som forbedret gjennom skjøtsel. Tilrettelegging i form av stier, skilting, m.m. synes ikke å ha den samme effekten. Til dels har vi også sett at tilrettelegging er del av skadebildet for én av lokalitetene.

Når vi skal se på virkninger av vern, er det altså først og fremst bruk av hensynssoner vi har fokusert på. I kommuneplanen til Fræna er hensynssoner generelt

brukt i stor grad, og nesten halvparten av lokalitetene i utvalget ligger innen en hensynssone for kulturminner. Dette gir oss et godt grunnlag å analysere, men samtidig er analysene av noe begrenset verdi siden kommuneplanen er relativt fersk.

Hensynssoner synes å fungere, og innen hensynssone bevaring av kulturminner/-miljø er det en viss underrepresentasjon av tap/skader på lokaliteter. Hensynssoner med annet formål enn kulturminnevern har tilsynelatende ingen verneeffekt for kulturminner. Verneeffekten av hensynssonene for kulturminner er ikke sterk. Den relativt svake sammenhengen, kan trolig delvis forklares med at kommuneplanen og bruken av hensynssoner er relativt fersk i Fræna kommune. For å måle de reelle effektene av hensynssonene bør et lengre tidsforløp legges til grunn.

Figur 6-3 Gravminne på Nordneset tilrettelagt med turvei, men skadet av tråkk inn på selve gravminnet. ID: 36797.

7 Oversikt over tap

Art	Røysfelt
Askeladden ID	18238
Gnr /Gnr	13/3
Siste registrering	Udefinert
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	Bebyggelse og anlegg
Tilstand	Tappt – ulovlig fjernet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsvirksomhet

Art	Bautasteinslokalitet
Askeladden ID	36793
Gnr /Gnr	112/1
Siste registrering	1975
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Tappt – ulovlig fjernet
Tap/skade årsak	Ukjent

Art	Røysfelt
Askeladden ID	74447
Gnr /Gnr	32/19
Siste registrering	1975
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Tappt – ulovlig fjernet
Tap/skade årsak	Byggeaktiviteter

Art	Bosetning- aktivitetsområde
Askeladden ID	132350
Gnr /Gnr	91/22
Siste registrering	2009
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Tap – dispensasjon
Tap/skade årsak	Byggeaktiviteter

8 Oversikt over skade

Art	Gravfelt
Askeladden ID	7387
Gnr /Gnr	94/24
Siste registrering	2011
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Sammensatt skadeårsak

Art	Gravfelt
Askeladden ID	18252
Gnr /Gnr	49/12
Siste registrering	2011
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Naturprosesser

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	27829
Gnr /Gnr	18/1
Siste registrering	2011
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsvirksomhet

Art	Gravminne
Askeladden ID	36797
Gnr /Gnr	86/1
Siste registrering	2011
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Tilrettelegging

Art	Bosetning- aktivitetsområde
Askeladden ID	37773
Gnr /Gnr	9/7
Siste registrering	2011
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	Parkering
Tilstand	Skade
Tap/skade årsak	Jordbruk

Art	Gravminne
Askeladden ID	56127
Gnr /Gnr	86/2
Siste registrering	1975
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skade
Tap/skade årsak	Byggeaktiviteter

Art	Gravfelt
Askeladden ID	56131
Gnr /Gnr	72/4
Siste registrering	1975
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsvirksomhet

Art	Bosetning- aktivitetsområde
Askeladden ID	123429
Gnr /Gnr	9/7
Siste registrering	2007
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Jordbruk

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	123434
Gnr /Gnr	9/7
Siste registrering	2007
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Jordbruk

Art	Kokegroplokalitet
Askeladden ID	137217
Gnr /Gnr	91/24
Siste registrering	2005
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsaktivitet

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	147661
Gnr /Gnr	112/513
Siste registrering	2011
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	Bebyggelse og anlegg
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsaktiviteter

Art
 Askeladden ID
 Gnr /Gnr
 Siste registrering
 Planstatus
 Planformål KPA
 Tilstand
 Tap/skade årsak

Bosetning-aktivitetsområde
 147662
 112/513
 2011
 Detaljregulert
 Bebyggelse og anlegg
 Skadet
 Bygg- og anleggsaktiviteter

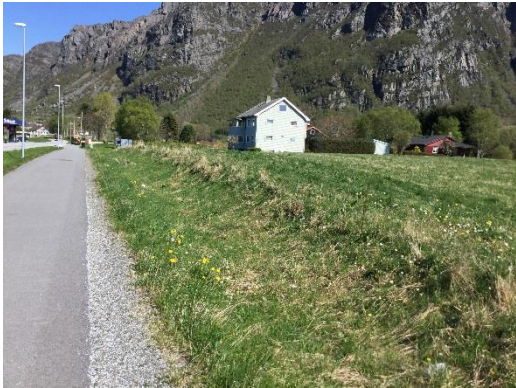
Art
 Askeladden ID
 Gnr /Gnr
 Siste registrering
 Planstatus
 Planformål KPA
 Tilstand
 Tap/skade årsak

Bosetning- aktivitetsområde
 155992
 13/1
 2012
 Uregulert
 LNFR
 Skadet
 Byggeaktivitet

Art
 Askeladden ID
 Gnr /Gnr
 Siste registrering
 Planstatus
 Planformål KPA
 Tilstand
 Tap/skade årsak

Bosetning-aktivitetsområde
 157097
 87/26
 2011
 Detaljregulert
 LNFR
 Skadet
 Bygg- og anleggsvirksomhet

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	157098
Gnr /Gnr	87/18
Siste registrering	2011
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Bygg- og anleggsvirksomhet

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	158327
Gnr /Gnr	115/4
Siste registrering	2012
Planstatus	Detaljregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Jordbruk

Art	Bosetning-aktivitetsområde
Askeladden ID	159999
Gnr /Gnr	12/1
Siste registrering	2004
Planstatus	Uregulert
Planformål KPA	LNFR
Tilstand	Skadet
Tap/skade årsak	Sammensatt skadeårsak

Art
Askeladden ID
Gnr /Gnr
Siste registrering
Planstatus
Planformål KPA
Tilstand
Tap/skade årsak

Dyrkingsspor
160000
13/226
2004
Detaljregulert
LNFR
Skadet
Bygg- og anleggsvirksomhet

Art
Askeladden ID
Gnr /Gnr
Siste registrering
Planstatus
Planformål KPA
Tilstand
Tap/skade årsak

Dyrkingsspor
215870
82/12
2015
Detaljregulert
LNFR
Skadet
Bygg- og anleggsvirksomhet

9 Tabell over registrerte kulturminnelokaliteter

Id	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstandskategori registrert 2016	Årsak tap/skade
18238	Røysfelt	B	Ikke registrert	Tapt - ulovlig fjernet	Bygg- og anlegg
74447	Røysfelt	C	Ikke registrert	Tapt - ulovlig fjernet	Byggeaktiviteter
36793	Bautasteinslokalitet	C	Ikke registrert	Tapt - ulovlig fjernet	Ukjent
132350	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Tapt - dispensasjon	Byggeaktiviteter
147661	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
147662	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
157097	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
157098	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
27829	Bosetning-aktivitetsområde	B	Skadet	Skadet	Bygg- og anlegg
56131	Gravfelt	B	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
137217	Kokegroplokalitet	B	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
160000	Dyrkingsspor	C	Ikke registrert	Skadet	Bygg- og anlegg
215870	Dyrkingsspor	C	Intakt	Skadet	Bygg- og anlegg
155992	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Skadet	Byggeaktiviteter
56127	Gravminne	C	Ikke registrert	Skadet	Byggeaktiviteter
37773	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Skadet	Jordbruk
123429	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Skadet	Jordbruk
123434	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Skadet	Jordbruk
158327	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Skadet	Jordbruk
18252	Gravfelt	B	Uendret	Skadet	Naturprosesser
7387	Gravfelt	B	Uendret	Skadet	Sammensatt
159999	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Skadet	Sammensatt
36797	Gravminne	A	Skadet	Skadet	Tilrettelegging
56120	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Skjemmet	Fritidsaktiviteter
56123	Gravfelt	B	Uendret	Skjemmet	Jordbruk
36796	Gravminne	C	Ikke registrert	Skjemmet	Jordbruk
106688	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Skjemmet	Jordbruk
46381	Gravminne	C	Uendret	Skjemmet	Naturprosesser
67828	Gravfelt	C	Ikke registrert	Skjemmet	Naturprosesser
27841	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Skjemmet	Sammensatt
16774	Gravminne	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Gjengroing
18246	Røysfelt	C	Ikke registrert	Ikke gjenfunnet	Gjengroing
26423	Gravminne	B	Skadet	Forbedret	Skjøtsel

Id	Art	Verne-kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstandskategori registrert 2016	Årsak tap/skade
37792	Gravfelt	B	Uendret	Forbedret	Skjøtsel
7381	Gravfelt	B	Skadet	Uendret	
7388	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
8442	Dyrkingsspor	B	Uendret	Uendret	
16767	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Uendret	
16772	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
16777	Gravfelt	B	Skadet	Uendret	
18247	Gravminne	B	Uendret	Uendret	
18253	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
26424	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
26425	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
26426	Gravminne	B	Uendret	Uendret	
26877	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
26878	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Uendret	
26886	Gravminne	B	Skadet	Uendret	
27820	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
27821	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
27827	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
36790	Gravfelt	B	Skadet	Uendret	
37776	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Uendret	
37780	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Uendret	
37781	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Uendret	
37791	Gravminne	B	Uendret	Uendret	
46386	Gravminne	B	Skadet	Uendret	
47839	Gravminne	B	Uendret	Uendret	
56117	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
56121	Bosetning-aktivitetsområde	B	Uendret	Uendret	
56130	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
56132	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
60289	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
67041	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
67834	Annen marin lokalitet	B	Uendret	Uendret	
74441	Gravminne	B	Uendret	Uendret	
74443	Gravfelt	B	Uendret	Uendret	
74450	Gravminne	B	Uendret	Uendret	

Id	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstandskategori registrert 2016	Årsak tap/skade
179561	Bosetning-aktivitetsområde	B	Intakt	Uendret	
7393	Gravminne	C	Skadet	Uendret	
8443	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
8454	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
16768	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
16769	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
18239	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
26428	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
36794	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
36798	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
37779	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
37793	Bosetning-aktivitetsområde	C	Uendret	Uendret	
56124	Bergkunst	C	Uendret	Uendret	
57585	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
57589	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
57591	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
57596	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
60277	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
60281	Rydningrøyslokalitet	C	Intakt	Uendret	
67037	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
67823	Gravminne	C	Uendret	Uendret	
215278	Bosetning-aktivitetsområde	C	Intakt	Uendret	
215884	Bosetning-aktivitetsområde	C	Intakt	Uendret	
170795	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Intakt	
179560	Bosetning-aktivitetsområde	A	Ikke registrert	Intakt	
26880	Gravfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
36800	Gravfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
46389	Røysfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
56122	Gravfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
57598	Røysfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
57599	Røysfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
60276	Gravminne	B	Ikke registrert	Intakt	
60279	Gravminne	B	Ikke registrert	Intakt	
60280	Gravfelt	B	Ikke registrert	Intakt	
137221	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
137222	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	

Id	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstandskategori registrert 2016	Årsak tap/skade
137223	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
137224	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
137225	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
159971	Båttstø-anlegg	B	Ikke registrert	Intakt	
159972	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
162047	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
162057	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
162259	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
170790	Annen arkeologisk lokalitet	B	Ikke registrert	Intakt	
170791	Annen arkeologisk lokalitet	B	Ikke registrert	Intakt	
170793	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
170796	Bosetning-aktivitetsområde	B	Ikke registrert	Intakt	
7392	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
8455	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
16766	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
16773	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
27837	Røysfelt	C	Ikke registrert	Intakt	
27839	Røysfelt	C	Ikke registrert	Intakt	
36799	Røysfelt	C	Ikke registrert	Intakt	
47851	Røysfelt	C	Ikke registrert	Intakt	
67039	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
72450	Funnsted	C	Ikke registrert	Intakt	
106689	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
123433	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162045	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162046	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162049	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162050	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162051	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162053	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162054	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162058	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162059	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162060	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
162062	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	

Id	Art	Verne- kategori	Tilstandsgrad Askeladden	Tilstandskategori registrert 2016	Årsak tap/skade
162165	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
162167	Gravminne	C	Ikke registrert	Intakt	
170794	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
170797	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
170798	Bosetning-aktivitetsområde	C	Ikke registrert	Intakt	
177159	Funnsted	C	Ikke registrert	Intakt	

10 Kilder

Fræna kommune: Kommuneplanen sin arealdel 2015-2027.

Lov om kulturminner (kulturminneloven) (LOV-1978-06-09-50)

Puschmann, O. *Nasjonalt referansesystem for landskap - beskrivelse av Norges 45 landskapsregioner*. NIIOS rapport 10/2005

Skogheim, Ragnhild, Knut Bjørn Stokke og Erling Vindenes: *Kystens kulturminner og kulturmiljøer i Fræna*. NIBR-notat: 2009

Sollund, M.-L. Bøe: *Fortidens minner i dagens landskap, status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2011*

Sollund, M.-L. Bøe: *Fortidens minner i dagens landskap, status for automatisk fredete kulturminner i Fræna kommune, Møre og Romsdal, 2016*

Øie Nilsen, J., K. Larsen, K. Harvold, V. Martens, T. Rauken: *Kulturminner og havstigning*, CIENS-rapport 1-2013

11 Vedlegg

Kategorier hentet fra NS 9450:2012, Automatisk fredete arkeologiske kulturminner og skipsfunn – Krav til registrering av tilstand:

Tilstand

- Intakt
- Forbedret
- Tapt – dispensasjon
- Tapt – ulovlig fjernet
- Tapt – naturhendelse
- Skadet
- Ikke gjenfunnet
- Tildekket
- Omdefinert
- Ukjent
- Uendret

Årsak

- Jordbruk
- Skogbruk
- Byggeaktiviteter
- Bygg- og anleggsvirksomhet, industri og veiutbygging
- Energiproduksjon
- Skjøtsel
- Sikring
- Fritidsaktiviteter
- Tilrettelegging
- Naturprosesser
- Dyreaktiviteter
- Militær virksomhet
- Oppdrettsvirksomhet
- Sammensatt skadeårsak
- Kriminalitet
- Barmarkskjøring
- Ukjent

Arealkategori

- Byområde (høy grad av utnytting)
- Skog/Utmark
- Spredtbygd/dyrket mark
- Tettbygd/utbyggingsområder
- Fjell/ekstensiv arealutnytting

Arealbruk

- Beitemark
- Boligområde
- Brakkland
- Fjell, vidde, hei
- Dyrket mark, åker (innmark)
- Gjengroingsområde (pioner- eller buskvegetasjon, kratt og ung løvskog)
- Grøntområde, offentlig areal
- Hav, sjø
- Hytteområde
- Innsjø, vassdrag
- Kirkegård
- Marginalområde ved kysten
- Randvegetasjon (udyrtet mark ved dyrket mark)
- Militær område
- Myr
- Næring, industri, massetak
- Skog
- Skog, produktiv/hogstfelt
- Tun, hage
- Strandsone, elvebredd (område innenfor et belte på 100 meter)
- Vei, jernbane

